

LICA U RIZIKU OD APATRIDIKE U SRBIJI

PREGLED TRENUOTNOG STANJA I PREPORUKE ZA BUDUĆNOST

Pripremio: CeSID
Novembar 2020. godine

VISOKI KOMESARIJAT UJEDINJENIH NACIJA ZA IZBEGLICE
Bulevar Zorana Đindića 64, Beograd, Srbija
+381 11 41 55 427 | www.unhcr.org-serbia

LICA U RIZIKU OD APATRIDIJE U SRBIJI:

PREGLED TRENUTNOG STANJA I PREPORUKE ZA BUDUĆNOST

Pripremio: **CeSID**

Novembar 2020. godine

SADRŽAJ

1. REZIME ISTRAŽIVANJA.....	6
2. DEFINISANJE KONCEPTA PRAVNO NEVIDLJIVIH LICA I LICA U RIZIKU OD APATRIDIJE	8
3. KVANTITATIVNI NALAZI ISTRAŽIVANJA - PREGLED.....	11
3.1. Metodološke napomene i realizacija istraživanja	11
3.2. Osnovne karakteristike domaćinstava	12
4. LICA U RIZIKU OD APATRIDIJE.....	15
4.1. Demografske kategorije osoba u riziku od apatridije	17
4.2. Regionalna distribucija lica u riziku od apatridije.....	19
4.3. Socijalno-ekonomski profil lica u riziku od apatridije	20
4.4. Nedostatak dokumenata.....	22
4.5. Pristup pravima i diskriminacija	34
4.6. Pregled situacije sa besplatnom pravnom pomoći i institucijama i organizacijama koje je pružaju sa stanovišta lica u riziku od apatridije ..	37
4.7. Efekti Covida – 19 na populaciju nastanjenu u neformalnim naseljima	39
5. OSTVARIVANJE PRAVA I PRAKSA NAKNADNOG UPISA U MATIČNU KNJIGU ROĐENIH	42
5.1. Izvod iz matične knjige rođenih	42
5.2. Uverenje o državljanstvu	43
5.3. Praksa naknadnog upisa u matičnu knjigu rođenih.....	44
6. GLAVNI NALAZI KVALITATIVNOG ISTRAŽIVANJA.....	47
6.1. Promena zakonskih i podzakonskih procedura	47
6.2. Ostvarivanje prava – teorija vs. praksa	49
6.3. Koraci koje treba preuzeti u budućnosti	53
7. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	56
8. REFERENCE	59

1. REZIME ISTRAŽIVANJA

Treće po redu istraživanje čiji je **osnovni cilj pribavljanje reprezentativnih podataka o raširenosti apatridije među populacijom Roma, Aškalija i Egipćana (RAE) koji žive u neformalnim naseljima u Srbiji** izvršeno je na uzorku od 1807 domaćinstava u kojima živi ukupno 9218 lica. Samo istraživanje je imalo dva smera, jedan koji je u potpunosti pratio prethodna dva ciklusa istraživanja (2010. i 2015. godine) i predstavlja istraživanje javnog mnjenja u neformalnim naseljima u kojima žive pripadnici RAE nacionalnih manjina, dok je drugi deo istraživanja izvršen kroz niz dubinskih intervjuja sa predstvincima aktera koji su posredno ili neposredno uključeni u donošenje i sprovođenje propisa koji za cilj imaju smanjenje pojave apatridije.

Upitnik čija je polazna osnova bio upitnik iz 2015. godine, imao je za cilj da utvrdi naredne **specifične ciljeve samog kvantitativnog istraživanja:**

- Broj lica u riziku od apatridije u RAE populaciji koja živi u neformalnim naseljima
- Identifikovanje i prikaz specifičnih lokacija na kojima ova lica uglavnom borave
- Davanje socio-ekonomskog profila lica u riziku od apatridije
- Utvrđivanje razloga za neposedovanje ličnih dokumenta

Nalazi do kojih se došlo u istraživanju su, u onim situacijama u kojima je to bilo moguće, upoređeni sa nalazima istraživanja sprovedenog pre pet godina kako bi se na taj način mogla dati svojevrsna ocena napretka, kao i kako bi se mogle jasno utvrditi oblasti u kojima je dalje potreban intenzivan rad na smanjenju pojave pravno nevidljivih lica i lica u riziku od apatridije među RAE populacijom.

Dubinski intervjuji su ukazali na najbitnije zakonske promene u oblasti regulisanja ličnih dokumenata, dali uvid na koji način se navedena regulativa sprovodi u praksi, kao i preporuke vezano za korake koje je dalje potrebno sprovesti.

Osnovne karakteristike domaćinstava u uzorku:

- Prosečno domaćinstvo iz uzorka je značajno veće od proseka u republici Srbiji i u njemu živi **5,2 članova**.
- Prosečna starost ispitanika u domaćinstvu je **41 godinu**, što je za celih osam godina manje u odnosu na prosečnu starost ispitanika u istraživanjima koja se sprovode na reprezentativnom uzorku punoletnih građana Srbije.
- Jezik: **romski 66%, srpski 25%, albanski 6%**
- **99% ispitanika u uzorku ima državljanstvo Republike Srbije.**

Dobijeni podaci ukazuju da u vreme istraživanja u neformalnim naseljima borave **253 osobe koje nisu upisane u MKR, 275 onih koji nemaju potvrđeno državljanstvo Republike Srbije, 1032 osobe bez lične karte i 2027 onih građana koji nemaju prijavljeno prebivalište/boravište.**

Osnovne karakteristike lica u opasnosti od apatridije:

Metodologija kojom je utvrđen broj lica u riziku od apatridije, a koja je korišćena 2015. godine, je kreirana na osnovu **3 indikatora: osobe koje nisu upisane u MKR, osobe koje nemaju potvrđeno državljanstvo i osobe starije od 16 godina koje nemaju važeću ličnu kartu**. Na osnovu ove metodologije, istraživači su 2015. godine pronašli 2700 osoba koje su u riziku od apatridije. Broj lica u riziku od apatridije unutar ove specifične zajednice, nastanjene u neformalnim naseljima je smanjen za nešto više od 1100 ljudi, što je značajan napredak koji u procentima iznosi čak 42% u odnosu na 2015. godinu.

U odnosu na ukupni broj osoba u domaćinstvima iz uzorka (9 218), 2,9% ispitanika spada u grupu lica u riziku od apatridije. Ekstrapolacijom procenata dobijenih na reprezentativnom uzorku na procenjenu populaciju nastanjenu u neformalnim naseljima (56 276 osoba) dobijamo **1576 lica u riziku od apatridije unutar ove zajednice**.

Prilikom postavljanja istraživanja **2020. godine dodat je još jedan indikator – lica koja nemaju prijavljeno prebivalište/boravište, kojih se procenjuje da trenutno u Srbiji ima 2027.**

Opasnost od apatridije je vidno veća među:

- RAE populacijom koja živi u **Beogradu**
- Osobe **rođene na Kosovu i Metohiji (KiM)** ili u nekoj drugoj državi su iznad proseka u riziku
- Za razliku od članova zajednice koji nisu u opasnosti od apatridije i među kojima praktično svi imaju državljanstvo Srbije, **tek 82% lica u riziku od apatridije poseduje državljanstvo Srbije**
- Svako četvrt domaćinstvo u kome žive osobe koje su pod rizikom od apatridije (27%) je u stanju da obezbedi hrani**, a tek svako peto (21%) da obezbedi sredstva za ličnu higijenu za svoje ukućane.
- Polna struktura lica u riziku od apatridije u Srbiji ukazuje da je više muškaraca u odnosu na žene u opasnosti od apatridije – **72% muškaraca u odnosu na 28% žena**
- Lica koja su od riziku od apatridije najčešće žive u **tipskim naseljima/barakama/kontejnerima i slam naseljima**

Neposedovanje dokumenata lica u opasnosti od apatridije među RAE populacijom:

- 0,45%** od RAE lica koja žive u neformalnim naseljima nije upisano u matičnu knjigu rođenih (2010. godine bilo ih je 1,8%, a 2015. godine 1%).
- 0,49%** RAE lica koja žive u neformalnim naseljima nema evidentirano državljanstvo.
- U ovom istraživanju uočeno je da **57% lica u riziku od apatridije nema prijavljeno prebivalište**.
- U ovom istraživačkom ciklusu pronašli smo **6,6%** ispitanika u čijim domaćinstvima jedan ili više članova starijih od 16 godina nemaju izdate/važeće lične karte, što predstavlja **1,8% od ukupnog broja predstavnika RAE populacije obuhvaćene istraživanjem**.

Razlozi za neposedovanje dokumenata:

- Ispitanici navode niz razloga zbog kojih nisu upisani u matičnu knjigu rođenih, ali se izdvajaju odgovori da **ne poznaju proceduru, kao i da ne poseduju dokaze koji su potrebni za upis** (28% ispitanika je dalo ove odgovore).

- Glavni razlozi zbog kojih činjenica državljanstva nije registrovana u evidenciji državljana kod RAE lica u riziku od apatridije je to što lica nisu rođena na teritoriji Srbije, ali i činjenica **da nisu upisani u matičnu knjigu rođenih (37%)**.
- Ispitanici iz RAE populacije koji nemaju prijavljeno prebivalište kao razlog zbog koga ga nemaju su naveli to što žive **u (nelegalizovanom) objektu u kome nije moguće prijaviti prebivalište**.
- Najčešći razlozi zbog kojih su ispitanici odbijeni u procesu vađenja lične karte povezani su sa njihovim **upućivanjem da ličnu kartu izvade u mestu rođenja (37%)**, odnosno sa činjenicom da im **nije odobrena prijava prebivališta (30%)**, ali i sa nepoznavanjem administrativnih procedura i finansijskim troškovima.

Pristup pravima i diskriminacija:

Rezultati istraživanja pokazuju **porast procenta pripadnika RAE populacije koji su bili suočeni sa negativnim posledicama zbog neposedovanja nekog od ličnih dokumenata**: čak 56% ispitanika osetilo je neku negativnu posledicu, nasuprot 42% onih koji nisu bili suočeni da ovakvim posledicama.

- 59% ispitanika u riziku od apatridije iz neformalnih naselja izjavilo je da im je bila **uskraćena zdravstvena zaštita**.

RAE populacija u riziku od apatridije u najvećoj meri **prepoznaje nevladine organizacije kao pružaoce besplatne pravne pomoći pri nabavljanju dokumenata – 48%**.

2. DEFINISANJE KONCEPTA PRAVNO NEVIDLJIVIH LICA I LICA U RIZIKU OD APATRIDIJE

Državljanstvo je zakonom priznata veza pojedinca sa jednom državom. Države samostalno propisuju kakva je veza pojedinca sa samom državom potrebna da bi se to lice smatralo njenim državljaninom, a distinkcija počiva na razlici između teritorijalnog i sticanja državljanstva poreklom. Na osnovu takve veze, pojedinac stiče status državljanina, a samim tim stiče sva prava koja garantuje pravni sistem države čiji je državljanin, a i obaveze, kao korelat pravima. Način i postupak na koji jedno lice može postati državljanin Srbije regulisan je Zakonom o državljanstvu Republike Srbije. Državljanstvo Republike Srbije može se stići na različite načine i to: 1) poreklom; 2) rođenjem na teritoriji Republike Srbije; 3) prijemom i 4) po međunarodnim ugovorima.¹ Način na koji je uređeno sticanje državljanstva Republike Srbije po poreklu u potpunosti je usklađeno sa međunarodnim standardima.

1 Član 6. Zakona o državljanstvu Republike Srbije

Procenjuje se da u svetu danas ima više miliona ljudi² koji nisu državljeni niti jedne zemlje, tj. apatrida. **Apatridi su ona lica koja ni jedna država ne smatra svojim državljanima.**³ Apatridija se može javiti iz različitih razloga: zbog konflikta zakona kojima se reguliše državljanstvo, transfera teritorija, zbog diskriminatornih zakona i prakse, administrativne prakse, neupisivanja novorođenih, oduzimanja državljanstva (kada država opozove državljanstvo nekog pojedinca)⁴ i odricanja od državljanstva (kada državljanstvo prestaje na zahtev pojedinca). Najveći broj lica bez državljanstva nikada nisu ni prelazili granice, već oduvek žive u zemlji koju smatraju svojom. Za takve osobe, apatridija je često rezultat problema izazvanih administrativnim procedurama koje se sprovode u skladu sa postojećim zakonima o državljanstvu predmetne zemlje.⁵ Ti zakoni, a i administrativna praksa koja ih prati, su osmišljeni na takav način da često doprinose pojavi i širenju apatridije. Razlozi mogu biti različiti, ali i višestruki, bitno je istaći da apatridija sa sobom nosi brojne negativne posledice. U praksi se dešava da licima koja nemaju državljanstvo bude onemogućeno uživanje brojnih prava koja su na raspolaganju državljanima, kao što su pristup zapošljavanju, stanovanju, obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti, dešava se da nemaju prava na imovinu, račun u banci, sklapanje braka ili upis novorođenog deteta u matične knjige. Neki od apatrida suočeni su i sa pritvorom jer ne mogu da dokažu ko su ili ne mogu da regulišu pitanje boravka u državi u kojoj se nalaze.

Pravo na državljanstvo je jedno od osnovnih ljudskih prava, a ljudska prava uživaju svi, uključujući i apatride. U članu 15 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima⁶ navodi se:

1. *Svako ima pravo na državljanstvo.*
2. *Niko ne sme samovoljno biti lišen svog državljanstva niti prava da promeni državljanstvo.*

Univerzalna deklaracija je doprinela afirmaciji prava na državljanstvo kao ljudskog prava, ali tek je 1954. godine donošenjem **Konvencije o pravnom položaju lica bez državljanstva**⁷ napravljen veliki korak unapred u pokušajima da se poboljša položaj lica bez državljanstva i da im se omogući pristup pravima. Član 1 ove konvencije daje definiciju apatrida kao „*lica koje nijedna država prema svom zakonodavstvu ne smatra svojim državljaninom*“.

-
- 2 Dokument Global Trends – Forced Displacement in 2018 navodi brojku od 3.9 miliona ljudi koji se mogu smatrati apatridima uz procenu da je stvarni broj znatno veći. UNHCR je u toku 2018. godine mogao da izveštava o ljudima u onim zemljama koje su pod UNHCR-ovim mandatom za rešavanje problema apatridije (radi se o 78 zemalja), iz ostalih zemalja UNHCR nije sakupio pouzdane podatke, uprkos navodima o postojanju lica koja su apatridi. (<https://www.unhcr.org/globaltrends2018/>)
 - 3 „lica koje nijedna država prema svom zakonodavstvu ne smatra svojim državljaninom“ - Konvencija o pravnom položaju lica bez državljanstva, 1954
 - 4 UNHCR kao osnovne uzroke koji dovode do pojave apatridije navodi: sukob zakona, prenos teritorija, zakone u vezi sa upisivanjem činjenice rođenja i braka, diskriminaciju, oduzimanje državljanstva, odricanje od državljanstva i gubitak državljanstva po sili zakona.
 - 5 Priručnik o zaštiti lica bez državljanstva, 2014. godina: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=55f7e8d14>
 - 6 Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948. godina
 - 7 Konvencija o pravnom položaju lica bez državljanstva, 1954.

državljaninom". Ova Konvencija jasno navodi i koja su to prava u pogledu čijeg uživanja se države ugovornice obavezuju na to da će sa apatridima postupati „na što je moguće povoljniji način“. Prema Konvenciji, osobe bez državljanstva treba da imaju ista prava kao i državljeni kada je reč o slobodi veroispovesti i obrazovanju dece. Što se ostalih prava tiče, poput prava na udruživanje, prava na zapošljavanje i stanovanje, Konvencija licima bez državljanstva jamči barem jednak tretman koji uživaju ostali stranci. Nekoliko godina kasnije, 1961. godine, usvojena je i **Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva⁸** koja predviđa niz instrumenata i garancija koje doprinose iskorenjivanju apatridije. Republika Srbija je ratifikovala obe navedene konvencije.

Nadležnost Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice (**UNHCR-a**) u pogledu apatrida uspostavljena je Statutom UNHCR-a. Na početku ovaj mandat se odnosio samo na izbeglice koje su istovremeno i lica bez državljanstva, da bi se pomenutom Konvencija o smanjivanju broja lica bez državljanstva, mandat UNHCR-a proširio i na osobe koje potпадaju pod nadležnost te konvencije. U sklopu svojih aktivnosti UNHCR od 2014. godine sprovodi kampanju **#IBelong⁹**, čiji je osnovni cilj da se do 2024. godine (kada se kampanja završava) u čitavom svetu iskoreni apatridija. Cilj akcija u sklopu ove kampanje je da se reše postojeći slučajevi apatridije, spreči pojava novih slučajeva i da se identificuje i pruži zaštita licima bez državljanstava.

Predstavištvo UNHCR-a u Srbiji već godinama radi na prevenciji i suzbijanju pojave lica bez državljanstva. Prethodna istraživanja su pokazala da su ovom pojavom u Srbiji najviše pogodjene nacionalne manjine **Romi, Aškalije i Egipćani, kao i interno raseljena lica sa Kosova i Metohije**. Jedan broj ovih lica se susreće sa nemogućnošću upisa u matične knjige rođenih i pristupa ličnim dokumentima, što kao rezultat ima nemogućnost izlaska iz začaranog kruga društvene marginalizacije i diskriminacije.

U proteklom periodu UNHCR je sarađivao sa institucijama u čijoj se nadležnosti nalazi oblast matičnih knjiga (Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu), ali i drugim akterima koji su uključeni u pitanja vezana za državljanstvo i uopšte problematiku pribavljanja ličnih dokumenata. Republika Srbija je u poslednjoj deceniji iskazala snažno interesovanje da se pitanje apatridije reši što je rezultiralo značajnim smanjenjem broja pravno nevidljivih i lica u riziku od apatridije. Napori koje je Republika Srbija napravila u pogledu iskorenjivanja apatridije prepoznati su i na međunarodnom nivou te su određena zakonska rešenja koja se primenjuju u Srbiji „prepisana“ u zakonske regulative zemalja u okruženju i u tom smislu Srbija predstavlja primer dobre prakse.

Ipak, pitanje pojave lica u riziku od apatridije nije u potpunosti rešeno i potrebni su dodatni napori kako bi se preostala pitanja adresirala i sprečila eskalacija problema pravne nevidljivosti među RAE populacijom u Srbiji. U tom smislu je naročito bitno rešiti problem blagovremenog upisa činjenice rođenja i državljanstva dece čiji roditelji ne poseduju lična dokumenta i na taj način onemogućiti prenošenje ovog problema sa jedne generacije na sledeću. Osnovni cilj ovog istraživanja je identifikovanje i lociranje postojećih i mogućih novih problema vezano za rizik od apatridije.

⁸ Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva, 1961.

⁹ #IBelong, <https://www.unhcr.org/ibelong/>

U ovom istraživanju (kao i u prethodna dva ciklusa), primenjena metodologija podrazumeva da se kao indikatori koji mogu uticati na pojavu apatriđije uzimaju: **nedostatak izvoda iz matične knjige rođenih, neposedovanje državljanstva i neposedovanje lične karte (za osobe starije od 16 godina)**, pored toga u ovom istraživanju je kao indikator dodata i **nemogućnost prijave prebivališta**. U tom smislu, **licem u riziku od apatriđije smatra se osoba kojoj nedostaje jedan ili više od ova četiri elementa (upis u MKR, potvrđeno državljanstvo, prijavljeno prebivalište i lična karta)**. Termin „pravno nevidljivo lice“ se koristi da označi osobe čija činjenica rođenja nije upisana u matičnu knjigu rođenih (MKR) i koje zbog toga pravni sistem ne priznaje kao subjekte prava, tj. one osobe koje su sa stanovišta pravnog poretku ‘nevidljive’. Pravno nevidljivim licima, po prirodi stvari, obzirom da nemaju upisanu činjenicu rođenja kao prvi korak, nedostaju i ostala tri elementa.

3. KVANTITATIVNI NALAZI ISTRAŽIVANJA - PREGLED

U sklopu ovog istraživačkog projekta, pored kvalitativnog dela istraživanja sprovedenog kroz produbljene intervjuje, CeSID je sproveo i kvantitativno istraživanje na uzorku od 1807 domaćinstava nastanjenih u neformalnim naseljima na teritoriji cele Srbije bez Kosova i Metohije.

Osnovni cilj ovog istraživanja je bio da se što preciznije utvrdi broj osoba koje se nalaze u opasnosti od apatriđije u Srbiji, kao i da se odrede pojavnii oblici apatriđije među populacijom nastanjenom u neformalnim naseljima u Srbiji. Takođe, ovo istraživanje bi trebalo da da pregled situacije na terenu u odnosu na prethodni istraživački ciklus.

Osim toga, nalazi dobijeni kroz istraživanje su omogućili da se:

- a) kreira profil osoba koje su u opasnosti od apatriđije kroz podatke o geografskom regionu u kome su nastanjeni, socio-demografskim podacima o polu, starosnom uzrastu, obrazovanju i zaposlenju;
- b) dobije više informacija o uzrocima nepostojanja lične dokumentacije kod ispitanika koji su u riziku od apatriđije, kao i razlozima koji do toga mogu dovesti u budućnosti.

3.1. Metodološke napomene i realizacija istraživanja

Istraživanje „Lica u riziku od apatriđije u Srbiji: Pregled trenutnog stanja i preporuke za budućnost“ je sprovedeno kvantitativnom metodom, tehnikom „licem u lice“, na reprezentativnom uzorku ispitanika nastanjenih u neformalnim naseljima na teritoriji Republike Srbije. U istraživanje je uključeno 56 opština/gradova u Srbiji u kojima je, prema nalazima popisa iz 2011. godine, zabeleženi broj Roma bio veći u odnosu na republički prosek. U ovim opštinama je uzorkovano 117 neformalnih naselja, u okviru kojih je selektovano 1807 domaćinstava metodom slučajnog odabira.

U okviru domaćinstva intervjueri su razgovarali sa „glavom porodice“ kao i sa osobama starijim od 14 godina

kojima nedostaje neki od ličnih dokumenata Republike Srbije. Prilikom intervjuja korišćen je upitnik koji je u najvećoj meri odgovarao upitnicima korišćenim u istraživačkim ciklusima 2010. i 2015. godine kako bi dobijeni nalazi bili međusobno uporedivi.

Istraživanje je sprovedeno tokom oktobra 2020. godine od strane CeSID-ovih koordinatora i intervjueru koji su primarno pripadnici romske zajednice. Kroz selekciju intervjueru koji dolaze iz romske zajednice i koji imaju iskustva u radu sa stanovništвом neformalnih naselja, CeSID je želeo da predupredi prepreke poput eventualnog nepoverenje prema intervjuerima koji ne pripadaju zajednici, kao i potencijalne jezičke probleme koji mogu dovesti do nerazumevanja postavljenih pitanja.

3.2. Osnovne karakteristike domaćinstava

Prosečno domaćinstvo iz uzorka je značajno veće od proseka u Republici Srbiji i u njemu živi 5,2 članova. U nešto više od tri četvrtine porodica koje su nastanjene u neformalnim naseljima (76%) žive deca mlađa od 16 godina, čiji je prosečan broj u ovim domaćinstvima 2,6. U skladu sa poslednjim podacima¹⁰ o rasprostranjenosti neformalnih naselja i broju ljudi koji u njima žive, uzorak je kreiran tako da proporcionalno predstavlja sve statističke geografske regije: Beograd 15%, Vojvodina 29%, Južna i Istočna Srbija 36%, Zapadna Srbija sa Šumadijom 20%.

Ispitanici koji su učestvovali u istraživanju su ravnomerno nastanjeni u različitim vrstama naselja. U odnosu na prethodni istraživački ciklus iz 2015. godine, primetna je migracija i naseljavanje novih gradskih ili prigradskih naselja u kojima je nastanjeno 27% domaćinstava. Slede sela i zaseoci u kojima je RAE populacija dominantna i u kojima je anektirano 24% ispitanika. Stara gradska jezgra, partaje, učestvuju u uzorku sa 16%, a naselja ekstremne bede sa 13%. Kolektivni smeštaj je u uzorku zastupljen sa svega 4% domaćinstava.

Patrijarhalno porodično ustrojstvo je uticalo da „glava porodice“ i onaj ko je najčešće odgovarao na upitnik, bude muškarac u 69% slučajeva. Nešto manje od jedne trećine ispitanika (31%) su činile žene. Prosečna starost ispitanika u domaćinstvu je bila 41 godinu, što je za celih osam godina manje u odnosu na prosečnu starost ispitanika u istraživanjima koja se sprovode na reprezentativnom uzorku građana Srbije.

Dominantni jezik koji se koristi u okviru domaćinstava u neformalnim naseljima je romski i to u 66% slučajeva, dok su preostala dva jezika koja se koriste sa nešto značajnijim udelom srpski 25% i albanski 6%. Među onim ispitanicima koji imaju uverenje o državljanstvu u 99% slučajeva se radi o državljanstvu Republike Srbije, što je uslovljeno činjenicom da je 97% ispitanika izjavilo da je rođeno na teritoriji Srbije koja uključuje i Kosovo i Metohiju.

10 Podstandardna romska naselja u Srbiji Pregled podataka iz Geografskog Informacionog Sistema za 2016. godinu, OEBS, 2017: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/0/309401.pdf>

Finansijski izvori domaćinstava se u najvećoj meri svode na socijalnu pomoć i dečiji dodatak, kao i na prihode od sezonskih poslova. Svega 13% ispitanika navodi redovna mesečna primanja, platu, kao jedan od izvora finansiranja, dok je tek za svako jedanaesto domaćinstvo (9%) redovno mesečno primanje glavni porodični prihod.

Nešto manje od jedne polovine domaćinstava (48%) navodi socijalnu pomoć i dečiji dodatak kao svoj glavni izvor prihoda, dok je na drugom mestu sezonski posao koji predstavlja glavni prihod za 11% porodica u neformalnim naseljima.

Pripadnici RAE populacije koji su učestvovali u istraživanju navode da je minimalni mesečni iznos neohodan za život jednog prosečnog domaćinstva 56 700 dinara. Podaci ukazuju da više od polovine domaćinstava 55% nije u stanju da obezbedi novac za hranu, 61% nema dovoljno novca za ličnu higijenu, a više od tri četvrtine domaćinstava nije u mogućnosti da obezbedi finansije neophodne za svakodnevne osnovne potrebe poput odeće i obuće, školovanja, zdravlja, sporta i rekreativne...

Grafikon 3.2.1. Koji je glavni izvor prihoda u Vašem domaćinstvu?, u %

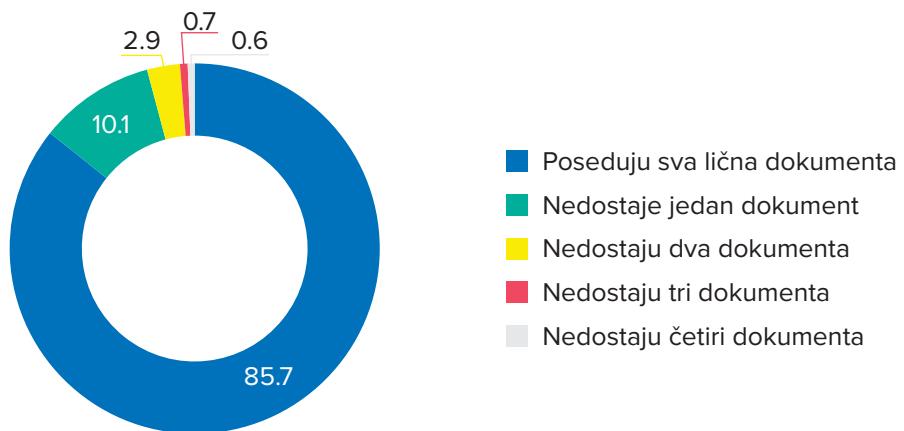

© NVO Praxis/V. Lukic

4. LICA U RIZIKU OD APATRIDIIJE

Ukupni broj osoba u 1807 domaćinstava koja su obuhvaćena istraživačkim uzorkom je 9218. U 252 domaćinstva odnosno u 14% od ukupnog broja, makar jedna osoba nema neki od ličnih dokumenata.

Grafikon 4.1. Posedovanje ličnih dokumenata u domaćinstvima u neformalnim naseljima, u %

86% domaćinstava u neformalnim naseljima je u proteklih 10 godina uspelo da obezbedi sva potrebna dokumenta za svoje članove. U preostalih 14% domaćinstava nalazimo: 71% onih kojima nedostaje jedan lični dokument, 21% nedostaju dva lična dokumenta, dok je u 8% domaćinstava broj dokumenata koji nedostaju veći od tri.

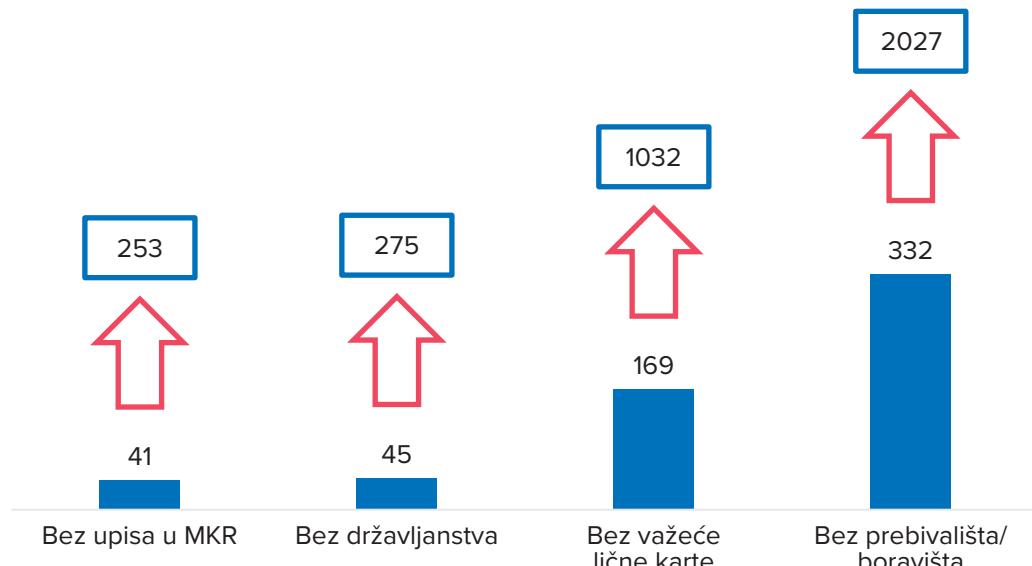
Grafikon 4.2. Lična dokumenta koja nedostaju – distribucija odgovora po domaćinstvima, u %

Licima u riziku od apatridije koja su nastanjena u neformalnim naseljima najčešće nedostaje prijava prebivališta/boravište (11%), sledi lična karta (6,6%), državljanstvo (1,6%) dok 1,2% domaćinstava ima članove koji još uvek nisu upisani u matičnu knjigu rođenih.

Ukoliko dobijene brojeve u okviru domaćinstava prevedemo u broj osoba koje imaju problem sa jednim ili više dokumenata, dobijamo podatke prikazane u grafikonu 4.3.

Grafikon 4.3. Lična dokumenta koja nedostaju – distribucija odgovora po osobama u okviru uzorka i na celoj populaciji nastanjenoj u neformalnim naseljima, u apsolutnim brojevima

Broj članova domaćinstva koji nije upisan u MKR iznosi 41, dok 45 lica nema državljanstvo niti Srbije niti neke druge države, ličnu kartu ne poseduje 169 stanovnika neformalnih naselja, dok 332 osobe nemaju prijavljeno prebivalište/boravište.

S obzirom da je istraživanje sprovedeno na reprezentativnom uzorku domaćinstava u romskim naseljima, ekstrapolacijom dobijenih procenata na apsolutne brojeve građana koji prema poslednjim procenama žive u ovim naseljima dobijamo brojeve koji su predstavljeni u istom grafikonu.¹¹

Dobijeni podaci ukazuju da trenutno u neformalnim naseljima žive **253 osobe koje nisu upisane u MKR, 275 onih koji nemaju državljanstvo, 1032 osobe bez lične karte i 2027 onih građana koji nemaju prijavljeno prebivalište/boravište.**

11 Prema procenama OEBS-a, u neformalnim naseljima u Srbiji živi 56 276 osoba:
<https://www.osce.org/files/f/documents/7/0/309401.pdf>

Svakako da je važnost svakog od ova četiri indikatora različita i da nisu u istovetnoj opasnosti one osobe koje nisu upisane u matičnu knjigu rođenih i one koje nemaju prijavljeno prebivalište, odnosno boravište. Ipak, praksa je pokazala da neposedovanje bilo kog od ovih elemenata dodatno usložnjava pravni status osobe, onemogućava pristup pravima i dovodi je u rizik od apatridije. Upravo iz tog razloga, kao indikatore koji ukazuju na mogućnost pojave apatridije istovetno smo vrednovali neposedovanje bilo koga od četiri navedena indikatora.

Ako uzmemo u obzir da je **u 252 domaćinstva pronađeno 359 osoba koje nemaju makar jedan od ličnih dokumenata koji prouzrokuju ili mogu dovesti u rizik od apatridije**, dobijamo da je **3,8% stanovnika neformalnih naselja u riziku od apatridije**. Ukoliko ovaj procenat prevedemo u absolutne brojeve, a na osnovu procene o kretanju broja stanovnika u neformalnim naseljima, **dobijamo procenu da je unutar ove zajednice približno 2139 osoba u riziku od apatridije**.

U istraživanju iz 2015. godine, primenjena metodologija je podrazumevala da se kao indikatori koji mogu uticati na pojavu apatridije uzimaju: **nedostatak izvoda iz matične knjige rođenih, neposedovanje državljanstva i neposedovanje lične karte (za osobe starije od 16 godina)**.

Prilikom analize podataka dobijenih u istraživanju iz 2015. godine, prijava prebivališta/boravišta nije ukalkulisana kao indikator koji može dovesti do apatridije. Ukoliko bi istu metodologiju primenili i u ovom istraživanju, broj domaćinstava koja su podložna apatridiji bi se smanjio na 128, a broj osoba u riziku u ovim domaćinstvima na 255. U odnosu na ukupni broj osoba u domaćinstvima iz uzorka (9 218), 2,9% ispitanika spada u grupu osoba u riziku od apatridije. Ekstrapolacijom procenata dobijenih na reprezentativnom uzorku na procenjenu populaciju nastanjenu u neformalnim naseljima (56 276 osoba) dobijamo 1576 osoba u riziku od apatridije unutar ove zajednice.

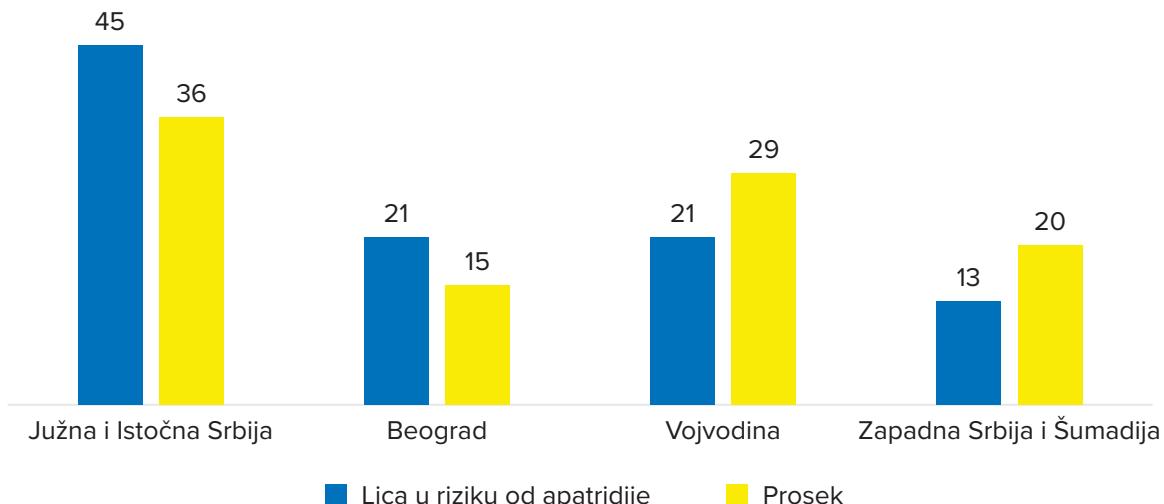
Pre pet godina istraživači su pronašli 2700 osoba koje su u riziku od apatridije. Broj osoba u riziku unutar ove specifične zajednice, nastanjene u neformalnim naseljima je smanjen za nešto više od 1 100 ljudi, što je značajan napredak koji u procentima iznosi čak 42% u odnosu na 2015. godinu. Ipak, potrebno je imati u vidu da je broj lica bez prijavljenog prebivališta/boravišta, koji se prema novoj metodologiji takođe smatraju licima u riziku od apatridije, danas veći nego u prethodna dva istraživačka ciklusa.

Napredak ukazuje da država Srbija, zajedno sa UNHCR-om i organizacijama civilnog društva koje se bave ljudskim pravima, posvećuje značajnu pažnju ovom problemu. Ipak, broj onih osoba koje još uvek ne poseduju lična dokumenta, a koje se često nalaze na marginama društva i do kojih nije lako doći, ostavlja prostora za dodatne napore koji bi unapredili položaj zajednice i smanjili potencijal za povećanjem broja osoba u riziku od apatridije u Srbiji.

4.1. Demografske kategorije osoba u riziku od apatridije

Polna struktura osoba u riziku od apatridije u Srbiji ukazuje da je među njima nešto više muškaraca u odnosu na žene u komparciji sa prosekom, odnosno sa celim uzorkom – 72% muškaraca u odnosu na 28% žena.

Grafikon 4.1.1. Komparacija obrazovne strukture lica u riziku od apatridije u odnosu na ceo uzorak, u %

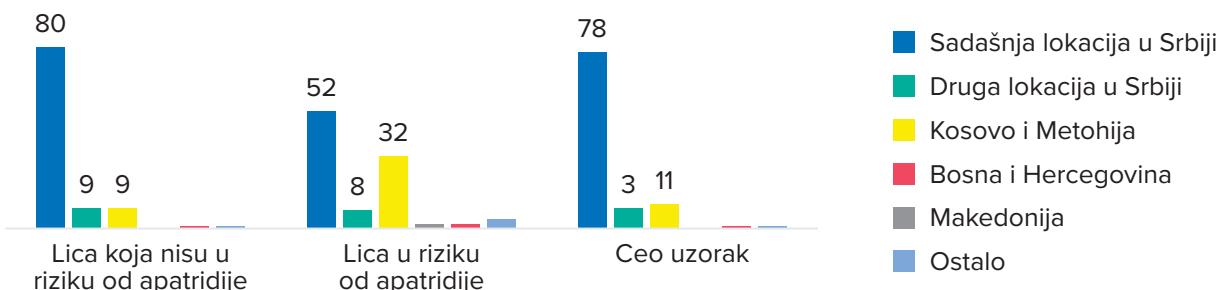

Obrazovna struktura jedne i druge grupe ispitanika ukazuje da je među licima u riziku od apatridije niži stepen obrazovanja u odnosu na uzorak cele zajednice. Jedna trećina ispitanika iz kategorije lica u riziku od apatridije (35%) nije pohađala nijednu obrazovnu ustanovu što je za 15 procenntih poena manje u odnosu na ostatak populacije nastanjene u neformalnim naseljima.

Pored toga, nalazi ukazuju da je među licima u riziku za 10 pocentnih poena manje onih koji imaju završenu osnovnu školu, a za 5 procenntih poena manje onih koji su završili srednju školu u odnosu na ceo uzorak.

Lica u riziku od apatridije, barem „glave domaćinstva“ u kojima su nastanjeni, su u proseku za nijansu mlađi u odnosu na ceo uzorak (40 godina), a domaćinstva su im značajno brojnija – 5,94 naspram 5,2 u celom uzorku.

Grafikon 4.1.2. Mesto rođenja lica u riziku od apatridije u odnosu na ceo uzorak, u %

Statistički značajnu razliku primećujemo i kada je u pitanju mesto rođenja – grafikon 4.1.2.

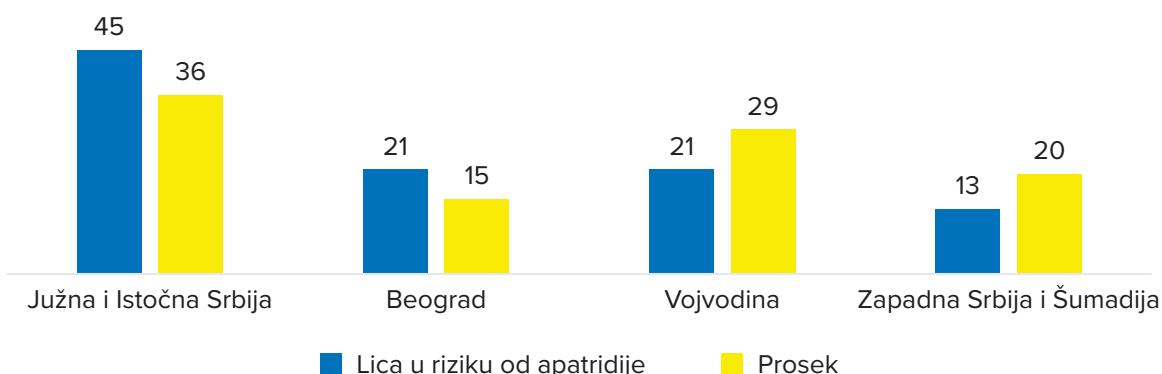
Za razliku od onih ispitanika koji imaju sva dokumenta i ne spadaju u kategoriju osoba koje su u opasnosti od apatridije, lica u riziku su iznad proseka rođena na Kosovu i Metohiji ili van teritorije Srbije. Skoro trećina ih vodi poreklo sa KiM, a tek nešto više od polovine (52%) je rođeno u mestu u kome su trenutno nastanjeni.

Slična razlika je primetna i po pitanju državljanstva kao i po pitanju jezika kojima se ove dve grupe građana služe. Za razliku od članova zajednice koji nisu u opasnosti od apatridije i među kojima praktično svi imaju državljanstvo Srbije, kod lica u riziku državljanstvo poseduje tek njih 82%. Kada je reč o jezicima koji se koriste u domaćinstvu, dok na uzorku dominiraju romski i srpski, među osobama koje su u riziku od apatridije prednost u odnosu na srpski ima albanski jezik što je još jedna potvrda o tome da su unutar ove kategorije najbrojnije osobe čiji su korenii sa KiM.

4.2. Regionalna distribucija lica u riziku od apatridije

Ukoliko uporedimo kako su regionalno stacionirane osobe koje su u riziku od apatridije u odnosu na celi uzorak, dobijamo značajne statističke razlike koje ukazuju na to koji su regioni u nešto većoj meri „opterećeni“ prisustvom lica čiji pravni status još uvek nije rešen.

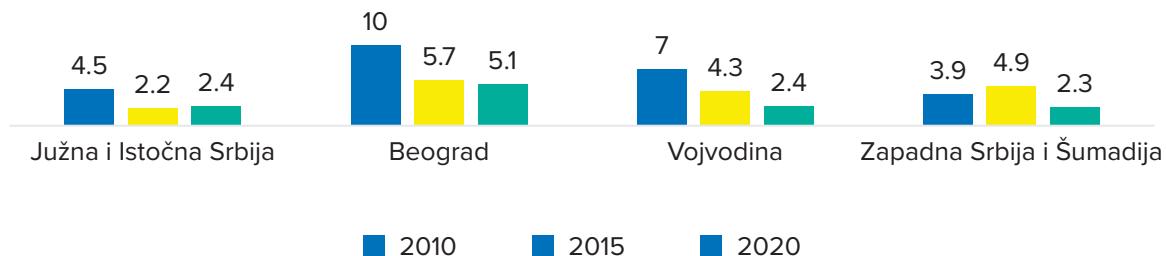
Grafikon 4.2.1. Regionalna distribucija osoba u riziku od apatridije u odnosu na prosek, u %

Dva se regiona izdvajaju kada je u pitanju prisustvo lica u riziku od apatridije: Južna i Istočna Srbija i Beograd. Ova dva regiona su zastupljena u uzorku sa 41%, dok procenat osoba u riziku od apatridije koji žive u njima iznosi čak 66%. U regionu Južne i Istočne Srbije je broj ovih lica za 9 procentnih poena veći od proseka, dok je u Beogradu veći za 6 procentnih poena, što ove regije stavljaju u fokus budućih aktivnosti na smanjenju broja unutar ove marginalizovane kategorije stanovništva.

Ukoliko pogledamo procenat zastupljenosti lica u riziku od apatridije po regionima u odnosu na prethodne istraživačke cikluse, dolazimo do zaključka da su dosadašnje mere države, UNHCR-a i organizacija civilnog društva dale rezultate.

Grafikon 4.2.2. Procenat lica u riziku od apatriđije po regionima – poređenje istraživačkih nalaza 2010, 2015 i 2020. godine

U sva četiri statistička regiona je došlo do smanjenja, ili makar stagniranja, broja lica u riziku od apatriđije u odnosu na 2015. godinu.

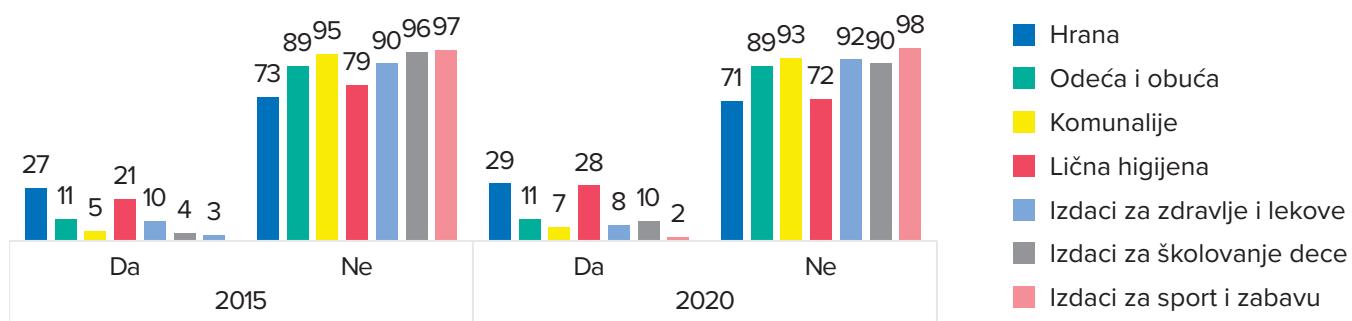
Značajno poboljšanje beležimo kada su u pitanju Vojvodina i Zapadna Srbija sa Šumadijom. Statistički zanemarljive promene se daju primetiti u Beogradu i Južnoj i Istočnoj Srbiji.

Nivoi problema sa ličnom dokumentacijom su različiti u sva četiri regiona. Upis u matične knjige se kao problem najčešće javlja u Beogradu i Južnoj i Istočnoj Srbiji, državljanstvo u regionu Vojvodine, a nedostatak ličnih karata i prebivališta, opet u Beogradu.

4.3. Socijalno-ekonomski profil lica u riziku od apatriđije

Osobe koje su u riziku od apatriđije su znatno izloženije ekonomskoj nesigurnosti i siromaštvo unutar zajednice koja nastanjuje neformalna naselja.

Grafkon 4.3.1. Mogućnost obezbeđivanja osnovnih sredstava za život unutar populacije koja je u riziku od apatriđije – poređenje istraživačkih nalaza 2015 i 2020. godine, u %

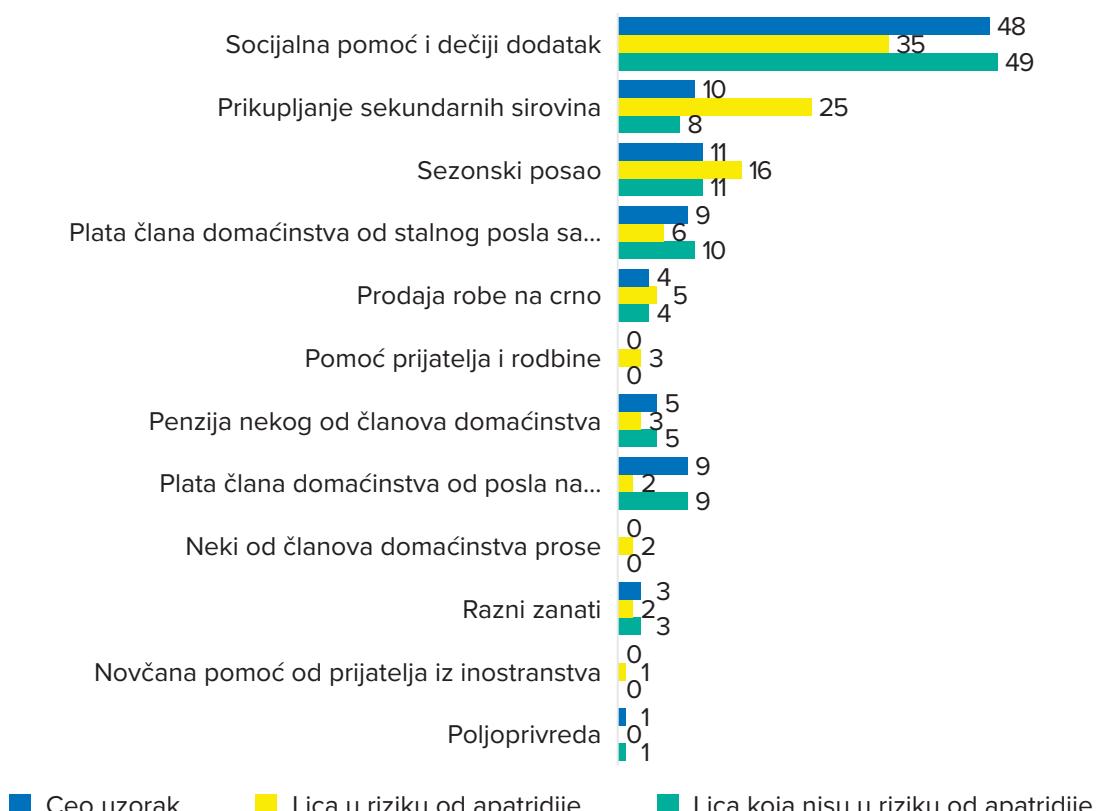
Lica u opasnosti od apatridije nisu u mogućnosti da obezbede izdatke koji se odnose na osnovne životne potrebe – grafikon 4.3.1. Svako četvrtoto domaćinstvo u kome žive osobe koje su pod rizikom od apatridije (27%) je u stanju da obezbedi hranu, a tek svako peto (21%) da obezbedi sredstva za ličnu higijenu za svoje ukućane.

Pored toga, svako deveto domaćinstvo iz ove kategorije (11%) može sebi da priušti odeću i obuću, a svako deseto lečenje.

Generalno, ekonomski pokazatelji po pitanju kupovne moći u domaćinstvu su daleko od dobrih i kada je u pitanju cela zajednica nastanjena u neformalnim naseljima. Ipak, treba imati u vidu da u onim domaćinstvima u kojima nema osoba koje su u riziku od apatridije, dva do tri puta više ispitanika tvrdi da mogu sebi da priušte osnove životne uslove u odnosu na njihove komšije koji su u riziku.

Istovremeno, za razliku od svojih komšija koje nemaju problema sa ličnim dokumentima, osobe u riziku od apatridije nisu u mogućnosti da ostvare pravo na socijalnu pomoć, dečiji dodatak, a često ni povremenu pomoć države, pa su tako prinudene da finansijska sredstva iznad proseka obezbeđuju sezonskim poslovima (16%), sakupljanjem sekundarnih sirovina (25%), ali i prošnjom u koju se upuštaju pojedini članovi (2%).

Grafikon 4.3.2. Glavni izvor prihoda u domaćinstvu, poređenje istraživačkih nalaza 2015 i 2020. godine, u %

Ispitanici koji spadaju u kategoriju osoba koje su u riziku od apatridije u nešto većoj meri se mogu susresti u slamovima, naseljima ekstremne bede, kao i u kolektivnim centrima i kontejnerskim naseljima u odnosu na one osobe koje poseduju sva lična dokumenta.

4.4. Nedostatak dokumenata

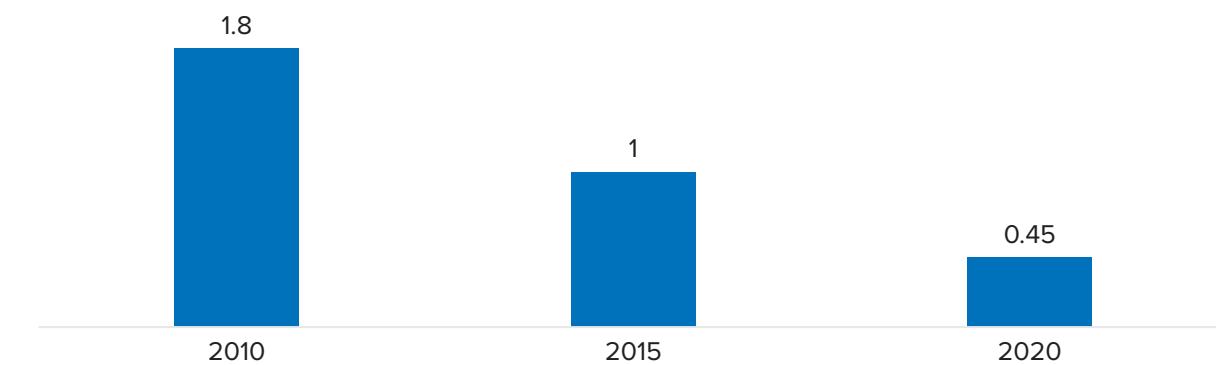
Naredno poglavlje će pojedinačno izložiti nalaze kada je u pitanju nedostatak dokumenta. U četiri odvojene celine govorićemo o nalazima do kojih se došlo u istraživanju javnog mnjenja među populacijom Roma, Aškalija i Egiptčana u Republici Srbiji vezano za nedostatak upisa u matičnu knjigu rođenih, državljanstvo, prebivalište i posedovanje lične karte.

4.4.1. Izvod iz matične knjige rođenih

Kako je svako lice koje nije upisano u matičnu knjigu rođenih suštinski pravno nevidljivo jasno je da je takvim licima uskraćen čitav niz prava koja su ostalim građanima dostupna. Izvod iz matične knjige rođenih predstavlja osnovni dokument koji dalje omogućava pribavljanje ostalih dokumenata počev od državljanstva, prijave prebivališta i na kraju lične karte. Zahvaljujući zakonskim izmenama, u periodu od 2011. godine pojednostavljen je pristup ličnim dokumentima i omogućen je naknadni upis u MKR osobama koje nisu mogle da se upišu kroz upravni postupak.

Napredak ostvaren u vidu pojednostavljenja procedura oslikava se i u kvantitativnim rezultatima koji su prikupljeni na terenu. **Istraživanje je pokazalo da je 0,45% onih koji su neupisani u matičnu knjigu rođenih (2010. godine bilo ih je 1,8%, a 2015. godine 1%). U apsolutnim brojevima govorimo o 41 osobi koja je na uzorku rekla da nije upisana u matičnu knjigu rođenih ili 253 osobe u neformalnim RAE naseljima.¹²**

Grafikon 4.4.1. RAE bez upisa u matičnu knjigu rođenih, u %

12 Celokupna RAE populacija u Srbiji u neformalnim naseljima iznosi 56.276. Izvor: OEBS Misija u Srbiji, Podstandardna romska naselja u Srbiji: Pregled podataka iz Geografskog Informacionog Sistema za 2016. godinu, 2017. godina: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/0/309401.pdf>

Bitno je napomenuti da se među licima iz RAE populacije koja nisu upisana u matične knjige rođenih nalazi i 15% dece mlađe od pet godina. Ovaj podatak jasno ukazuje na neophodnost registracije neposredno nakon rođenja deteta i nezavisno od toga da li roditelji poseduju lična dokumenta.

Od 2016. godine u Srbiji se sprovodi projekat „Bebo, dobro došla na svet“¹³, čija je svrha upravo pojednostavljenje registracije činjenice rođenja i automatski upis sve dece rođene u zdravstvenim ustanovama u matičnu knjigu rođenih. Pored toga kroz ovu uslugu je deci i roditeljima značajno pojednostavljen pristup i drugim pravima i uslugama, kao što su prijava prebivališta, prijava na zdravstveno osiguranje, podnošenje zahteva za roditeljski dodatak itd. Roditeljima je omogućeno da potpuno besplatno i elektronski završe administrativne poslove, za koje je ranije bilo potrebno nekoliko odlazaka na šaltere i plaćanje različitih taksi. Na žalost, kada majka ne poseduje ličnu kartu, odnosno kada nije upisana u MKR, ni ona, ni dete ne mogu da koriste pomenutu uslugu, nije moguće kompletirati upis deteta u matičnu knjigu rođenih, prijaviti ga na zdravstveno osiguranje, niti dobiti roditeljski dodatak.

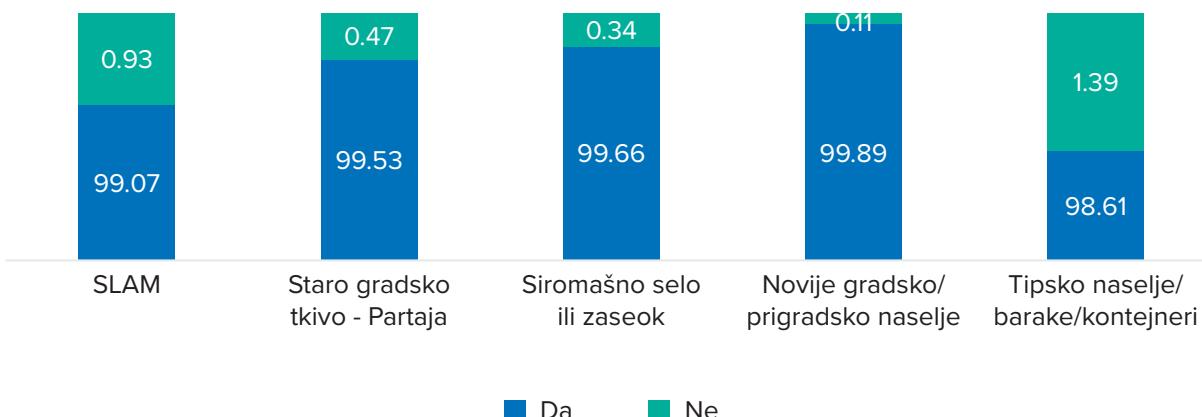
U odnosu na 2015. godinu, među RAE populacijom koja je u riziku od apatriđije, smanjen je broj lica koja nisu upisana u matičnu knjigu rođenih. Sada je takvih lica 0,45%, dok ih je 2015. godine bilo 1%.

Uporedimo li ove podatke sa regionom iz koga dolaze ispitanici jasno se uočava da kod RAE populacije koja živi u Južnoj i Jugoistočnoj Srbiji i u Beogradu iznad proseka imamo lica koja nisu upisana u matične knjige rođenih. **Od ukupno 21 domaćinstva na uzorku u kojima su registrovana lica koja nemaju upis u MKR, skoro polovina ili deset domaćinstava se nalazi u Južnoj i Jugoistočnoj Srbiji, a pet na teritoriji Beograda.** Sa druge strane, u svega dva domaćinstva u Zapadnoj Srbiji sa Šumadijom je registrovano lice bez upisa u MKR.

U tipskim naseljima, barakama ili kontejnerima nalazimo veći broj lica koja nisu upisana u matičnu knjigu rođenih, osim toga u slama naseljima živi 0,97% RAE lica koja su neupisana u matičnu knjigu. Stopa u starom gradskom tkivu-partaji iznosi 0,47% (vrednost koja je najbliža proseku), dok je stopa u siromašnim selima nešto niža od prosečne vrednosti i iznosi 0,34, a u novijim gradskim i prigradskim naseljima imamo stopu od 0,11%. U odnosu na istraživanje iz 2015. godine došlo je do zamene između naselja ekstremne bede (slam) u kojima su se tada najčešće uočavala lica bez upisa u MKR i tipskih naselja, baraka ili kontejnera.

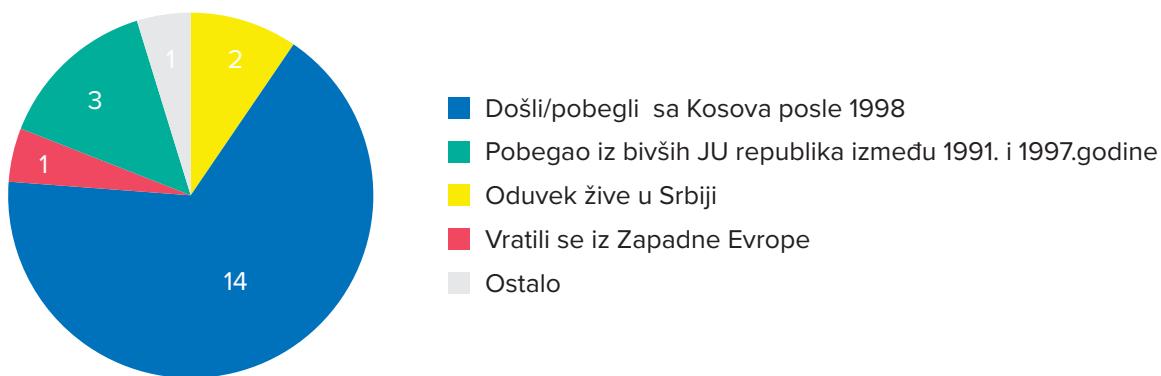
13 <https://www.ite.gov.rs/tekst/81/bebo-dobro-dosla-na-svet.php>

Grafikon 4.4.2. RAE iz romskih naselja u Srbiji koji nisu upisani u MKR, prema tipu naselja u kojem žive, u %

Dve trećine domaćinstava u kojima možemo naći lica kojima nedostaje upis u matičnu knjigu rođenih je pobegla sa Kosova posle 1999. godine ili svojevoljno napustila Kosovo posle 1999. godine (14 od 21 domaćinstva u kojima možemo naći lica u kojima ima neupisanih u MKR), dok su još tri domaćinstva pobegla sa prostora neke od bivših jugoslovenskih republika. Pogledamo li podatke o jeziku koji se govori u ovim domaćinstvima videćemo da se u 52% domaćinstava prvenstveno govori romskim jezikom, u 29% albanskim, a u 19% srpskim jezikom. **Navedeni podaci su u saglasnosti sa podacima prikupljenim 2015. godine koji takođe ističu da se radi o RAE populaciji koja ima veliko migracijsko iskustvo.**

Grafikon 4.4.3. RAE domaćinstva iz romskih naselja u Srbiji koji nisu upisani u MKR, prema migracijskom iskustvu, u apsolutnim brojevima

Ispitanici navode niz razloga zbog kojih nisu upisani u matičnu knjigu rođenih, ali se izdvajaju odgovori da **ne poznaju proceduru, kao i da ne poseduju dokaze koji su potrebni za upis** (po 28% ispitanika je dalo ove odgovore). Jedna četvrtina (24%) pripadnika RAE populacije bez upisa u MKR smatra da je procedura upisa isuviše komplikovana, dok po 12% navodi činjenicu da je procedura skupa, da je potrebno da se upis

sprovede u inostranstvu, kao i da roditelji nisu dostupni, pa samim tim nije moguće izvršiti upis. Na kraju, 8% je onih koji navode da roditelji nisu upisani u matičnu knjigu rođenih. U odnosu na istraživanje iz 2015. godine kada je najveći procenat isticao da roditelji nisu upisani u MKR ili nemaju izvod, ovoga puta se ističu odgovori koji su povezani sa nepoznavanjem procedure i njenom komplikovanostju. Ovo ukazuje na potrebu da se naprave dalji iskoraci u informisanju lica u opasnosti od apatridije o proceduri registrovanja u matične knjige rođenih, i pružiti im adekvatnu podršku pri realizaciji iste.

Grafikon 4.4.4. Najvažniji razlozi za neregistrovanje u MKR, RAE u opasnosti od apatridije u Srbiji, u %

Tri četvrtine ispitanika u naseljima iz uzorka je pokušalo da se upiše u matičnu knjigu rođenih, bilo sami, bilo uz nečiju pomoć, dok ukupno 26% njih nisu pokušavali da se upišu. Postupak upisa je u 31% slučajeva vođen ili pred sudom ili pred organom uprave, **dok u 38% slučajeva postupak nije ni vođen već je lice koje je pokušalo upis usmeno odbijeno**.

Grafikon 4.4.5. Da li ste pokušali da se upišete u matičnu knjigu rođenih (sami ili je neko drugi to pokušao za vas)?, u %

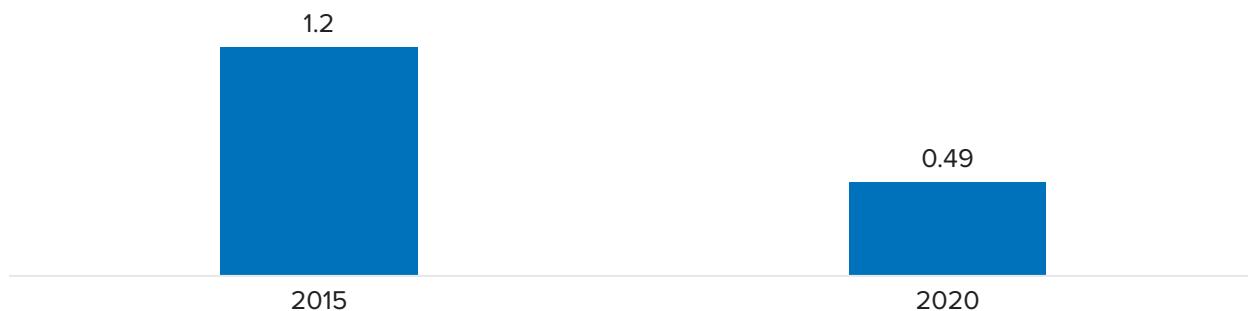
Polovina ispitanika koja je pokušala da se upiše u matičnu knjigu rođenih ne zna razlog iz koga je zahtev za upis odbijen. Sa druge strane, kao razloge za odbijanje druga polovina navodi izgubljenu ili nevažeću dokumentaciju (31%), kao i problem sa matičnom knjigom rođenih druge zemlje (6%). Navedeni podaci ukazuju na slučajeve kršenja principa dobre uprave koje se ogleda u usmenom odbijanju zahteva, kao i neobrazlaganjem razloga za odbijanje istih. Ovo ukazuje na nužnost dalje obuke državnih službenika koji rade u neposrednom kontaktu sa licima koja su u riziku od apatridije o specifičnostima ove ciljne grupe.

Među licima koja tvrde da jesu upisana u matičnu knjigu rođenih, ali ne u evidencije Republike Srbije (a kojih je 20%) **najviše je onih koji navode da su bili upisani u matične knjige na Kosovu i Metohiji**. Ova lica su kao razlog zbog koga im je odbijen upis u matičnu knjigu uglavnom navodila da im je dokumentacija izgubljena ili nevažeća ili da imaju problem sa matičnom knjigom rođenih druge teritorije.

4.4.2. Državljanstvo

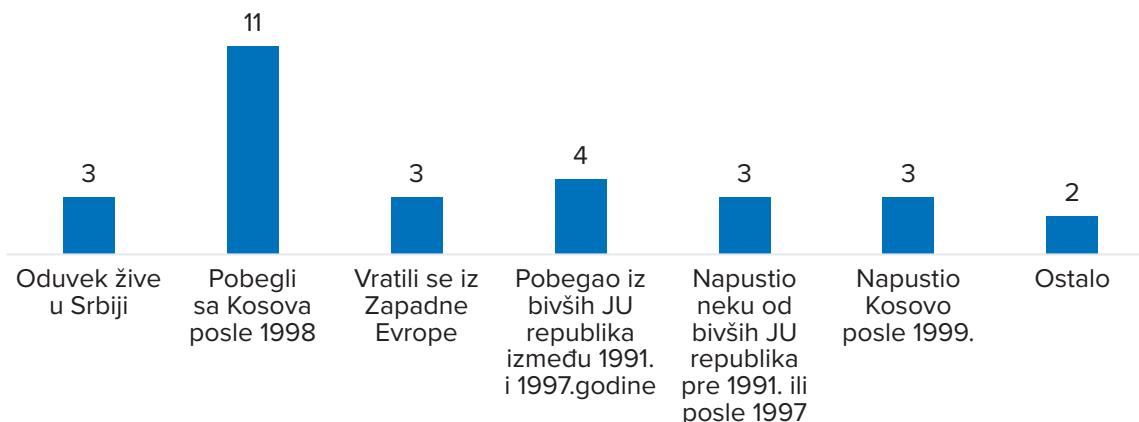
Državljanstvo predstavlja zakonom priznatu vezu koju jedan pojedinac ima sa svojom državom. Svoje državljanstvo građani dokazuju uverenjem o državljanstvu i/ili izvodom iz matične knjige rođenih. U sklopu istraživanja naišli smo na 29 domaćinstava u uzorku u kojima živi barem jedno lice koje nema dokaz da je državljanin niti Srbije niti neke druge zemlje. **Ukupno 45 lica ili 0,49% iz uzorka nemaju državljanstvo na osnovu čega se može zaključiti da lica u opasnosti od apatridije koja nisu upisana u evidencije državljanstva čine i 0,49% RAE populacije u neformalnim naseljima. Procenat je i u slučaju posedovanja državljanstva niži u odnosu na 2015. godinu kada je ovaj procenat iznosio 1,2%**. U apsolutnom broju 275 lica koja pripadaju romskoj, aškalijskoj ili egipćanskoj nacionalnoj manjini nije evidentirano u evidenciji državljanstva.

Grafikon 4.4.7. RAE koji nisu u evidenciji državljana, u %

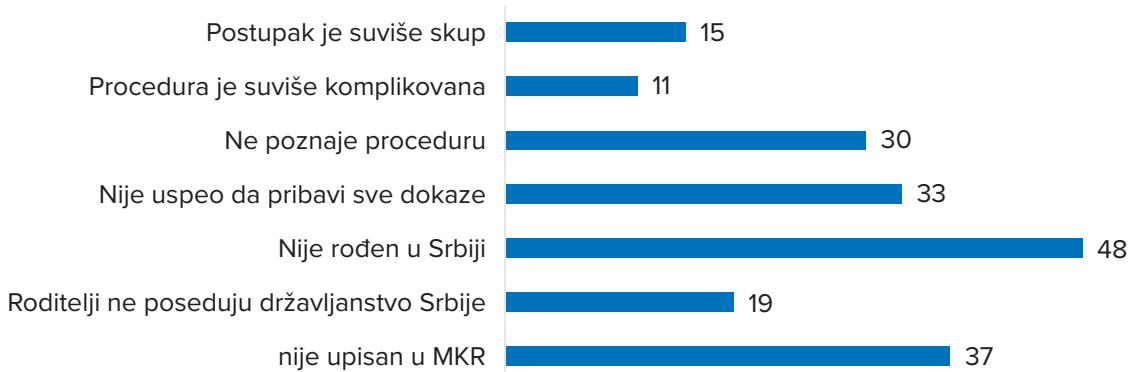
Lica koja nisu evidentirana u evidenciji državljanstva natprosečno dolaze iz Južne i Jugoistočne Srbije, ali i iz Vojvodine. Siromašna sela ili zaseoci su mesta u kojima ova lica natprosečno žive, a iznad proseka su muškog pola. **Uočavamo i visok stepen migracijskog iskustva kod lica bez evidentiranog državljanstva**. Od ukupno 29 domaćinstava u kojima su uočene osobe bez državljanstva 24 domaćinstva su sa KiM ili iz neke od bivših jugoslovenskih republika ili su se vratila iz Zapadne Evrope.

Grafikon 4.4.8. RAE domaćinstva iz romskih naselja u Srbiji koji nisu u evidenciji državljanstva, prema migracijskom iskustvu, u absolutnim brojevima

Glavni razlozi zbog kojih činjenica državljanstva nije registrovana u evidenciji državljanstva su to što lica nisu rođena na teritoriji Srbije, ali i činjenica **da nisu upisani u matičnu knjigu rođenih (37%)**. Trećina ispitanika (njih 33%) je navelo da nisu mogli da pribave sve potrebne dokaze. Razlozi koji se tiču nepoznavanja i komplikovanosti procedure, kao i finansijski aspekti su takođe navođeni. **Tako 30% ispitanika čije državljanstvo nije registrovano ne poznaje proceduru, 15% smatra da je postupak isuvše skup, a 11% da je procedura komplikovana.**

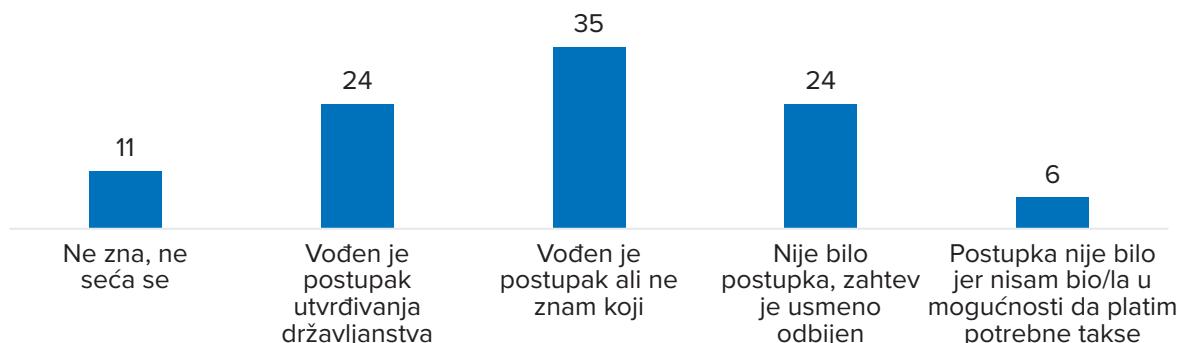
Grafikon 4.4.9. Iz kog razloga nemate državljanstvo Srbije, RAE u opasnosti od apatridije u Srbiji, u %

Dok je 2015. godine među anketiranim pripadnicima RAE populacije koji nemaju evidentirano državljanstvo bilo 28% osoba koje su pokušale da sproveđu postupak sticanja državljanstva, ali su odbijene, **u ovom istraživanju takvih ispitanika nalazimo 56%**. Ispitanici u najvećem broju nisu mogli da kažu koji je postupak je vođen (da li utvrđivanja ili prijema u državljanstvo) i to je odgovor koji je dalo 35% njih. Nešto manje od jedne

četvrtine ispitanika koja nema evidentirano državljanstvo ističe da ili nije bilo postupka već je zahtev usmeno odbijen ili da je vođen postupak utvrđivanja državljanstva (po 24%). Da postupka nije bilo iz finansijskih razloga navodi 6% učesnika u istraživanju. **Skoro polovina ispitanika koji tvrde da nisu registrovani u evidenciji državljana kaže da im je zahtev odbijen jer nisu upisani u matičnu knjigu rođenih (47%).** Ostale razloge navodi 35% njih, dok 18% nije moglo da se seti tačnog razloga.

Grafikon 4.4.10. Da li je vođen postupak utvrđivanja ili prijema u državljanstvo? , u %

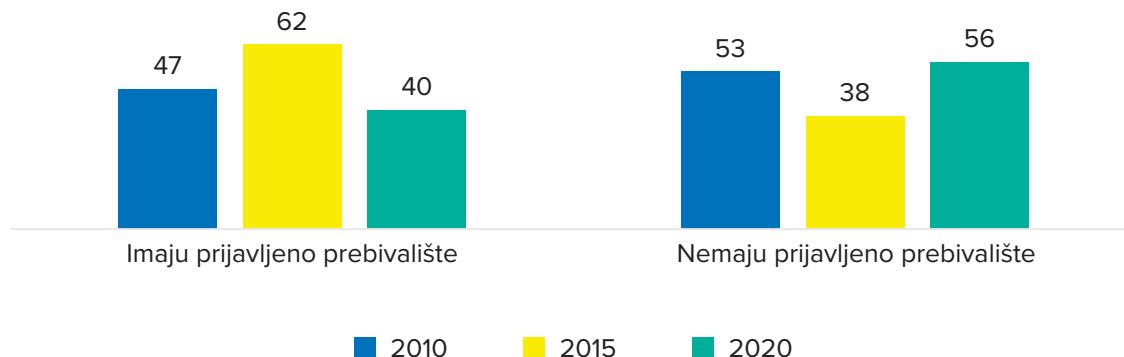
4.4.3. Prebivalište

Najvažnije sistemsko rešenje u oblasti prijave prebivališta predstavlja Zakon o prebivalištu i boravištu građana iz 2011. godine kojim je, između ostalog, omogućeno i licima koja žive u nelegalizovanim objektima u neformalnim naseljima da prijave prebivalište na adresi centara za socijalni rad. Nekima od njih je na ovaj način po prvi put omogućeno da nakon prijave prebivališta pribave ličnu kartu i ostvare osnovna prava.

Podaci prikupljeni u istraživanju pokazuju da ipak i dalje postoji određeni broj lica koja žive u neformalnim naseljima, a koja nemaju prijavljeno prebivalište. **Među ovim osobama natprosečno se izdvajaju interna raseljena lica sa Kosova i Metohije što nije iznenadujući rezultat.** Drugi razlog koji može biti uzrok uvećanja procenta lica koja nemaju prebivalište među RAE populacijom u riziku od apatriđije u odnosu na prethodna dva istraživanja se pronalazi u neujednačenom postupanju centara za socijalni rad. Shodno tome neophodno je dalje raditi na senzitivisanju državnih službenika koji neposredno rade sa licima u riziku od apatriđije, ali i podizati kapacitete samih institucija.

U ovom istraživanju uočeno je da 57% lica u riziku od apatriđije nema prijavljeno prebivalište. Ovo je najviša vrednost u sva tri ciklusa istraživanja, 2010. godine procenat je iznosio 53%, a 2015. godine 38% lica u riziku od apatriđije nije imalo prijavljeno prebivalište.

Grafikon 4.4.11. Učešće lica koja nemaju prijavu prebivališta među RAE u opasnosti od apatridije u Srbiji, 2010. godina, 2015. godina i 2020. godina, u %

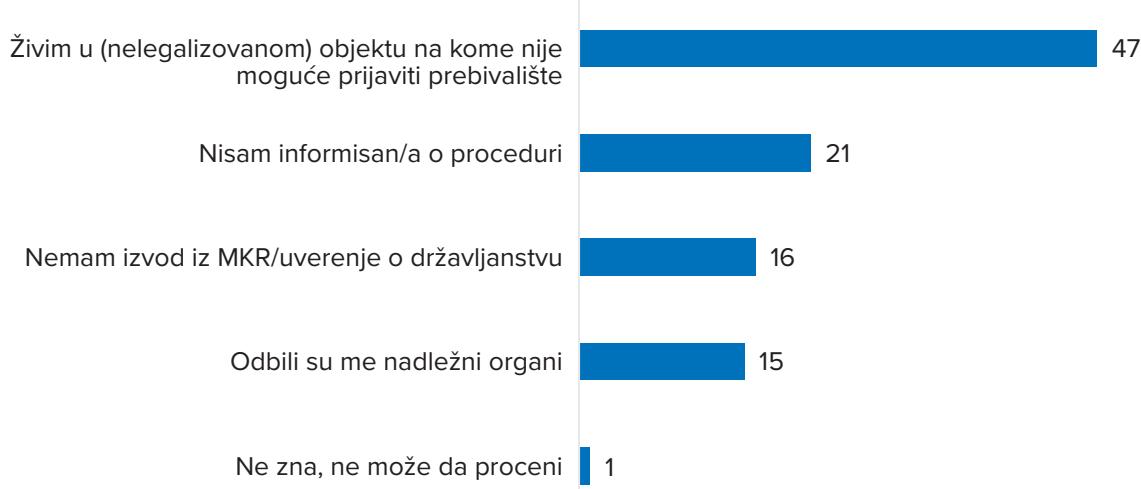

Nešto manje od polovine osoba u opasnosti od apatridije koja nemaju prijavljeno prebivalište živi u **Beogradu (48%)**, dok još po petinu živi u Južnoj i Jugoistočnoj Srbiji i u Vojvodini. Najmanje lica u riziku od apatridije koja nemaju prijavljeno prebivalište nalazimo u Zapadnoj Srbiji sa Šumadijom. Ispitanici u riziku od apatridije koji nemaju prijavljeno prebivalište natprosečno često žive u slab naseljima (27% lica koja su navela da nemaju prebivalište žive u ovakvim naseljima) ili u tipskim naseljima/barakama/kontejnerima (29%). **Skoro polovina domaćinstava u kojima žive lica koja su u riziku od apatridije, a koja nemaju prijavljeno prebivalište je pobegla sa Kosova i Metohije posle 1998. godine.**

U odnosu na 2015. godinu, osobe u riziku od apatridije koje imaju prijavljeno prebivalište u većem procentu kažu da prebivalište imaju na kućnoj adresi na kojoj trenutno žive (79%, u odnosu na 50% koliko ih je bilo 2015. godine). **16% lica u riziku od apatridije ima prijavljeno prebivalište na adresi centra za socijalni rad** (u uzorku 2015. godine nije bilo takvih ispitanika). Na nekoj drugoj adresi prebivalište ima prijavljeno 5% ispitanika. **Ispitanici koji imaju prijavljeno prebivalište na nekoj drugoj adresi su pokušavali da prijave prebivalište na adresi na kojoj sada žive, ali su bili odbijeni u 73% slučajeva.**

Glavni razlog zbog koga RAE populacija u riziku od apatridije nema prijavljeno prebivalište je to što žive u (nelegalizovanom) objektu u kome nije moguće prijaviti prebivališta. Ukupno 47% lica u riziku od apatridije bez prijave prebivališta je navelo ovaj razlog. U odnosu na prethodna istraživanja došlo je do promene strukture razloga, pa više nemamo na prvom mestu nedostatak izvoda iz matične knjige rođenih ili uverenja o državljanstvu. Čak petina ispitanika je istakla da nije dovoljno informisana o proceduri prijave prebivališta (21%), što je za 15 procentnih poena više nego 2015. godine. Ovaj nalaz ukazuje na neophodnost daljeg informisanja romske, aškalijske i egipćanske nacionalne manjine o važnosti posedovanja svih dokumenata, kao i o samim procedurama, uključujući i prijavu prebivališta. Ovo je nophodno kako bi RAE populacija mogla da koristi sva prava koja su vezana za prijavu prebivališta u mestu u kome žive (npr. socijalna ili zdravstvena zaštita).

Grafikon 4.4.12. Razlozi za neprijavljeno prebivalište, RAE u opasnosti od apatridije u Srbiji, u %

Svaki treći ispitanik koji nema prijavu prebivališta je pokušao da prijavi isto na adresi na kojoj trenutno živi, ali je bio odbijen. Lica u riziku od apatridije koja nemaju prijavljeno prebivalište, a pokušala su da ga prijave, u 67% slučajeva navode da ih policijski službenici jesu upoznali sa mogućnošću da prebivalište prijave na adresi centra za socijalni rad. Ipak, imamo i 33% onih koji kažu da takvu informaciju nisu dobili. Na kraju, **u čak 56% slučajeva zahtev za prijavu prebivališta je odbijen usmeno, tj. nije doneto rešenje kojim se zahtev odbija.**

4.4.4. Lična karta

Po važećim propisima¹⁴, lična karta predstavlja ispravu kojom građani Republike Srbije dokazuju identitet i druge činjenice o sebi, a obavezu posedovanja ovog dokumenta imaju sva lica starija od 16 godina. Zahtev za izdavanje lične karte podnosi se odmah nakon navršenih 16 godina života, uz obavezan preduslov da su lica upisana u matičnu knjigu rođenih, da im je evidentirano državljanstvo Republike Srbije i da imaju prijavljeno prebivalište. Sam proces podrazumeva ispunjavanje administrativnih procedura, ali i finansijske troškove¹⁵ koji su isti za sve nezavisno od socijalne ugroženosti, što značajno utiče na broj izdatih, odnosno važećih ličnih karata pripadnicima RAE populacije.

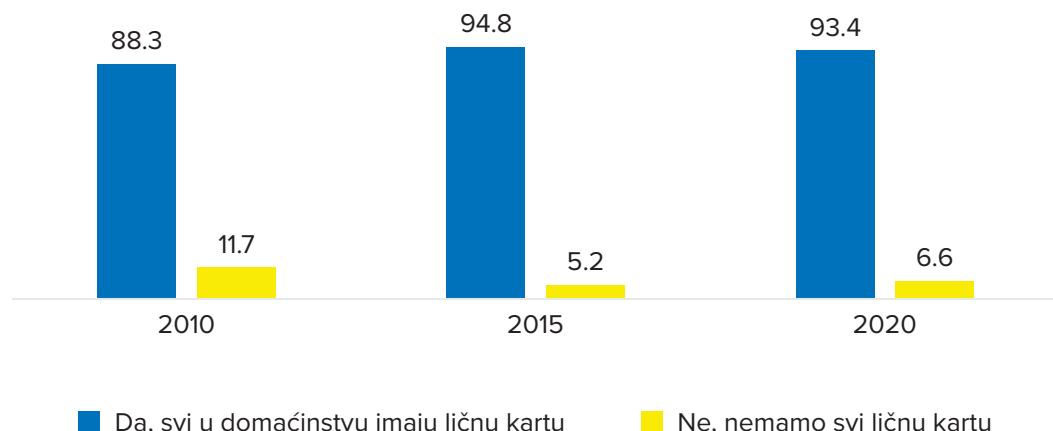
U ovom istraživačkom ciklusu pronašli smo **6,6%** ispitanika u čijim domaćinstvima jedan ili više članova starijih od 16 godina nemaju izdate/važeće lične karte, što predstavlja **1,8% od ukupnog broja predstavnika**

14 Zakon o ličnoj karti, 2006

15 Ukupan trošak vađenja biometrijske lične karte iznosi 1154,80 RSD (Više informacija na: mup.gov.rs u odeljku Lična karta)

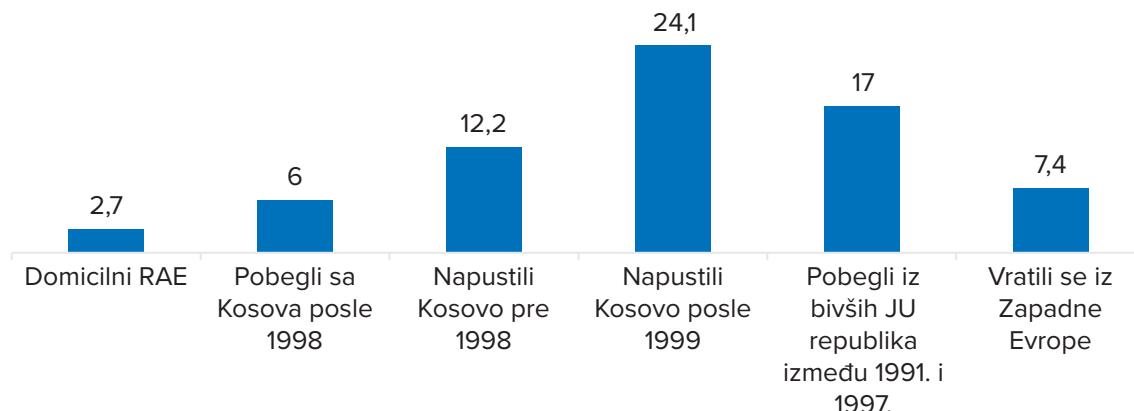
RAE populacije obuhvaćene istraživanjem. Posmatrano u odnosu na celokupnu RAE populaciju u Srbiji u neformalnim naseljima (56.276), dolazimo do nalaza da je trenutni broj pojedinaca starijih od 16 godina bez lične karte **1.032**. U poređenju sa 2015. godinom, uočavamo blagi rast RAE populacije bez lične karte, na šta najviše utiču finansijske mogućnosti RAE populacije da se upuste u proceduru. Tako se kao najčešći razlog za nemanje lične karte izdvaja *skupa procedura*, a zatim *neprijavljeno prebivalište*. Među drugim navedenim razlozima zbog kojih ispitanici nemaju važeću ličnu kartu, izdvajaju se *neinformisanost o proceduri, komplikovana procedura i nedostatak državljanstva*. Pored toga, svaki dvadeseti ispitanik smatra da posedovanje lične karte nije važno.

Grafikon 4.4.14. Učešće RAE koji nemaju važeću LK u RAE populaciji staroj 16 i više godina, 2010., 2015. i 2020. godina, u %

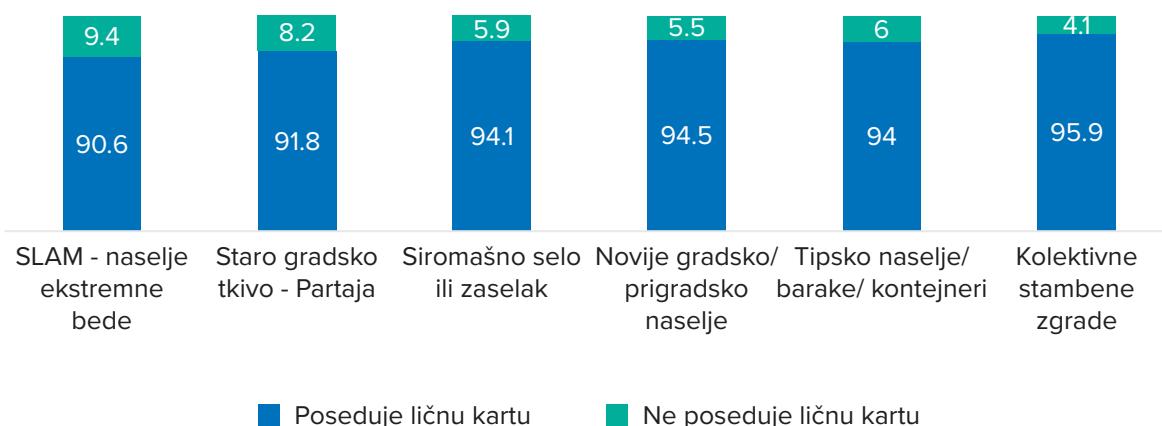
U slučajevima neposedovanja lične karte, migracijsko iskustvo predstavlja veoma važan faktor. Naime, nasuprot 2.7% domicilnih RAE koji nemaju ličnu kartu, procenat RAE populacije koja je napustila KiM posle 1999. godine, a ne poseduju ličnu kartu, iznosi čak 24.1%, uz 12% onih koji su napustili Kosovo pre 1998. Procenat je značajan i u slučaju RAE populacije koja je pobegla iz bivših jugoslovenskih republika između 1991. i 1997. godine – 17%. Poređenja radi, 2015. godine je među raseljenima sa Kosova i Metohije nakon 1999. godine bilo 15% osoba bez lične karte, a među povratnicima iz Zapadne Evrope 10%, gde je sada došlo do blagog smanjenja, na 7.4%.

Grafikon 4.4.15. Učešće RAE koji nemaju važeću LK u RAE populaciji staroj 16 i više godina, prema migracijskom iskustvu, u %

U 2020. godini, **regioni** Beograda i Južne i Jugoistočne Srbije imaju iznadprosečnu stopu neposedovanja lične karte u odnosu na vrednost za celu Srbiju: od celokupne RAE populacije koja živi u neformalnim naseljima u Beogradu, 10.3% nema ličnu kartu, a taj procenat u Južnoj i Jugoistočnoj Srbiji iznosi 7.7%. Vojvodina i Zapadna Srbija sa Šumadijom su ispod proseka, sa 5.5, odnosno 4%. Razlike se uočavaju i **prema vrstama naselja u kojima ispitanici žive:** u slamošvima, odnosno naseljima ekstremne bede je ovaj problem najevidentniji, pa tako 9.4% stanovnika ovih naselja nema ličnu kartu, a odmah iza se nalaze stara gradska tkiva (partaje) u kojima je takvih ispitanika 8.2%. Među ostalim vrstama naselja (siromašna sela, gradska, prigradska naselja, tipska naselja, kolektivne stambene zgrade itd.) nalazi se procenat ispitanika bez lične karte koji je ispod proseka za celu zemlju, i kreće se od 4.1% do 5.9%.

Grafikon 4.4.16. Učešće RAE koji nemaju važeću LK u RAE populaciji staroj 16 i više godina, prema vrsti naselja, u %

Dok je 2015. godine među anketiranim pripadnicima RAE populacije koji nemaju ličnu kartu, bilo 20% osoba koje su **probale da dobiju ličnu kartu, ali su odbijene**, u ovom istraživanju takvih ispitanika nalazimo **32%**. Najčešći razlozi zbog kojih ispitanici nisu mogli da izvade ličnu kartu povezani su sa njihovim *upućivanjem da ličnu kartu izvade u mestu rođenja* (37%), odnosno sa činjenicom da im *nije odobrena prijava prebivališta* (30%). Sledi problemi sa utvrđivanjem identiteta (13%), razlozi koji pojedincu nisu saopšteni ili su mu nepoznati (11%) i konačno, nedostatak saglasnosti roditelja (2%).

Ovaj nalaz, kao i podatak da **78% ispitanika nije upoznato** sa činjenicom da je su u postupku pribavljanja lične karte policijski službenici dužni da po službenoj dužnosti pribave izvod iz MKR/uverenje o državljanstvu, govori o i dalje široko zastupljenom nepoznavanju procedura, odnosno prava i obaveza koje iz njih proizilaze.

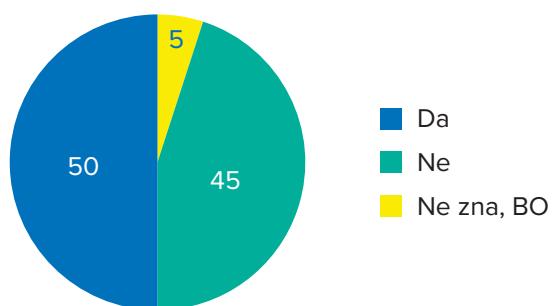
Grafikon 4.4.17. Razlozi zbog kojih su ispitanici odbijeni u procesu izdavanja lične karte, u %

4.4.5. Izbeglička legitimacija/Legitimacija IRL

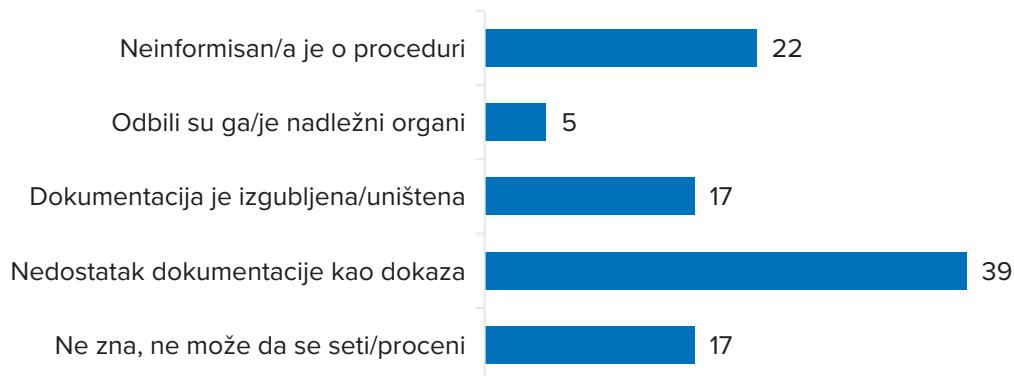
U uzorku su identifikovana ukupno **34 domaćinstva** (sa ukupno 220 članova) došli ili raseljenih sa teritorije KiM nakon 1998. godine. Od ova 34 domaćinstva, u **50% članovi nemaju legitimaciju internu raseljenog lica**, 45% ih ima, uz 5% onih koji nisu bili sigurni da li poseduju ovaj dokument.

Grafikon 5.4.18. Da li posedujete legitimaciju IRL – samo za lica koja su došla/izbegla sa Kosova nakon 1998. godine, u %

39% ispitanika koji nemaju legitimaciju IRL kao razlog identificuje *nedostatak dokazne dokumentacije*, kao i *izgubljena ili uništena dokumenta* – 17%. Ovo praktično znači da 56% pojedinaca ne poseduje legitimaciju IRL usled problema sa dokumentima, dok u 22% slučajeva uviđamo *nedostatak informisanosti o proceduri* kao najvažniji razlog neposedovanja ove isprave. Zanimljivo je da više od polovine RAE pojedinaca koji ne poseduju legitimaciju IRL nisu ni pokušali da dođu do ovog dokumenta (58%), a 32% je odbijeno od strane nadležnog organa – u apsolutnoj većini slučajeva zbog nedostatka potrebne dokumentacije.

Grafikon 4.4.19. Razlozi za neposedovanje legitimacije interno raseljenog lica među RAE populacijom, u %

S obzirom na prethodno objašnjene poteškoće interno raseljenih lica da prijave prebivalište, usled načina primene Uredbe o postupku utvrđivanja ispunjenosti propisanih uslova za izdavanje pasoša za lica sa područja AP Kosovo i Metohija¹⁶, važno je ustanoviti i broj lica raseljenih sa Kosova, bez prijavljenog prebivališta i boravišta. U obuhvaćenom uzorku RAE populacije u neformalnim naseljima, u domaćinstvima koja su napustila ili izbegla sa teritorije KiM nakon 1998. godine, nalazimo 7 lica koja nemaju upis u matičnu knjigu rođenih, 10 lica bez državljanstva Srbije ili neke druge zemlje, **33 bez prijavljenog prebivališta ili boravišta** i 21 lice (starije od 16 godina) koje nema važeću ličnu kartu.

Kada je reč o **izbegličkim legitimacijama**, pronađemo svega 2 domaćinstva čiji su članovi pobegli iz bivših jugoslovenskih republika u periodu između 1991. i 1997. godine. Oni navode da ne poseduju izbegličke legitimacije, najpre zbog nedostatka dokumentacije kao dokaza, a zatim i zbog neinformisanosti o proceduri.

4.5. Pristup pravima i diskriminacija

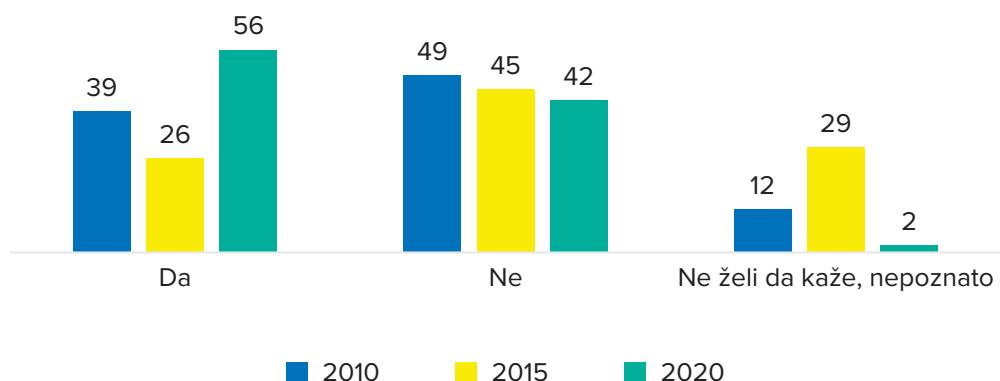
Iako su zakonodavni i institucionalni okvir za zaštitu prava i sloboda nacionalnih manjina u Srbiji sistematicki i usklađeni sa dobrom praksama i međunarodnim standardima, prethodna istraživanja domaćih i međunarodnih

¹⁶ Uredba o postupku utvrđivanja ispunjenosti propisanih uslova za izdavanje pasoša za lica sa područja AP Kosovo i Metohija propisuje dodatne provere za lica sa područja KiM prilikom prijave prebivališta ili izdavanja pasoša. Više u odeljku Ostvarivanje prava – teorija vs. praksa

organizacija, kao i analiza pritužbi podnetih Povereniku za zaštitu ravnopravnosti¹⁷, pokazuju postojanje problema kada se radi o pripadnicima romske nacionalne manjine, i to posebno u oblasti rada i zapošljavanja, odnosno u oblasti obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite.

Kada je reč o RAE populaciji, značajan uzrok diskriminatornih radnji može biti nedostatak ličnih dokumenata – posebno imajući u vidu da se na ovaj način otežavaju institucionalna i društvena integracija. U tom smislu, rezultati istraživanja pokazuju **porast procenta RAE populacije koji je bio suočen sa negativnim posledicama zbog neposedovanja nekog od ličnih dokumenata**: čak 56% ispitanika osetilo je neku negativnu posledicu, nasuprot 42% onih koji nisu bili suočeni da ovakvim posledicama.

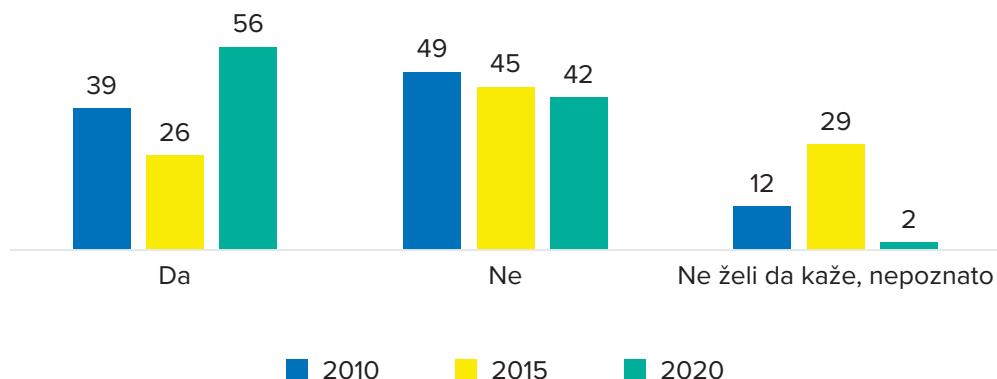
Grafikon 4.5.1. Suočavanje sa problemima zbog nedostatka ličnih dokumenata, RAE u opasnosti od apatridije u Srbiji, 2010., 2015. i 2020. godine, u %

Među negativnim posledicama neposedovanja nekog od ličnih dokumenata, čak 59% ispitanika u riziku od apatridije iz neformalnih naselja osetilo je da im je *bila uskraćena zdravstvena zaštita*. Izuzetno su visoki procenti i u slučaju *nemogućnosti dobijanja socijalne pomoći* i *osećaja diskriminisanosti* – 41%, odnosno 40%, kao i u slučaju *nemogućnosti sticanja formalnog zaposlenja* – 31%.

¹⁷ Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu, <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2020/03/FINAL-RGI-2019-ZA-NARODNU-SKUPSTINU.pdf>

Grafikon 4.5.2. Vrste i učestalost osećanja negativnih posledica zbog neposedovanja ličnih dokumenata u RAE populaciji u neformalnim naseljima, u % (mogućnost višestrukih odgovora)

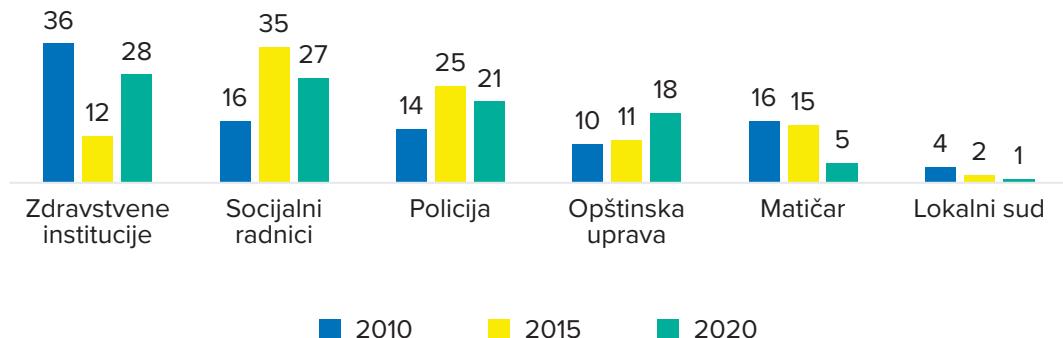

Posmatrano po mestu življenja, odnosno **tipu naselja**, iznadprosečna izloženost negativnim posledicama zbog neposedovanja ličnih dokumenata uočava se kod RAE populacije koja živi u naseljima ekstremne bede (68%) i u tipskim naseljima, barakama i kontejnerima (74%). Istovremeno, najveća izloženost uočava se u Beogradu (81% naspram 56% proseka za celu zemlju) i u Vojvodini (69%).

Pored ličnog osećaja da doživljavaju negativne posledice u svakodnevnom životu, 44% ispitanika obuhvaćenih uzorkom navodi da je do sada imalo **problema prilikom obraćanja državnim institucijama za dokumenta** – iznad proseka u Beogradu (65%). U susretu sa institucijama, 58% pripadnika RAE populacije (bez jednog ili više dokumenata, iz neformalnih naselja) bilo je ignorisano, 57% nije dobilo traženu informaciju ili uslugu (odbijeni su), 45% je doživelo ponižavanje, 43% je doživelo vređanje, a od 4% je tražen mito.

Najviše problema RAE populacija imala je sa **zdravstvenim ustanovama** – 28%, što je više nego dvostruki rast u poređenju sa nalazima iz 2015. godine, kada je istu vrstu problema navodilo 12% ispitanika. Izvesno je da je na ovaj nalaz uticala i pandemija COVID-19, ali je procenat izuzetno visok i u slučaju **socijalnih radnika**, sa kojima je problem pri obraćanju za dokumenta imalo 27% ispitanika. Slede policija (21%), opštinska uprava (18%) i matičari (5%), dok je lokalni sud naveden u svega 1% slučajeva.

Grafikon 4.5.3. Ustanove u kojima su RAE bez jednog ili više dokumenata u Srbiji iskusili problem, 2010, 2015. i 2020. godina, u %

Konačno, 63% ispitanika tvrdi da im za vreme vanrednog stanja proglašenog zbog epidemije korona virusa (COVID-19) nije bila uskraćena humanitarna pomoć zbog neposedovanja dokumenata.

4.6. Pregled situacije sa besplatnom pravnom pomoći i institucijama i organizacijama koje je pružaju sa stanovišta lica u riziku od apatridije

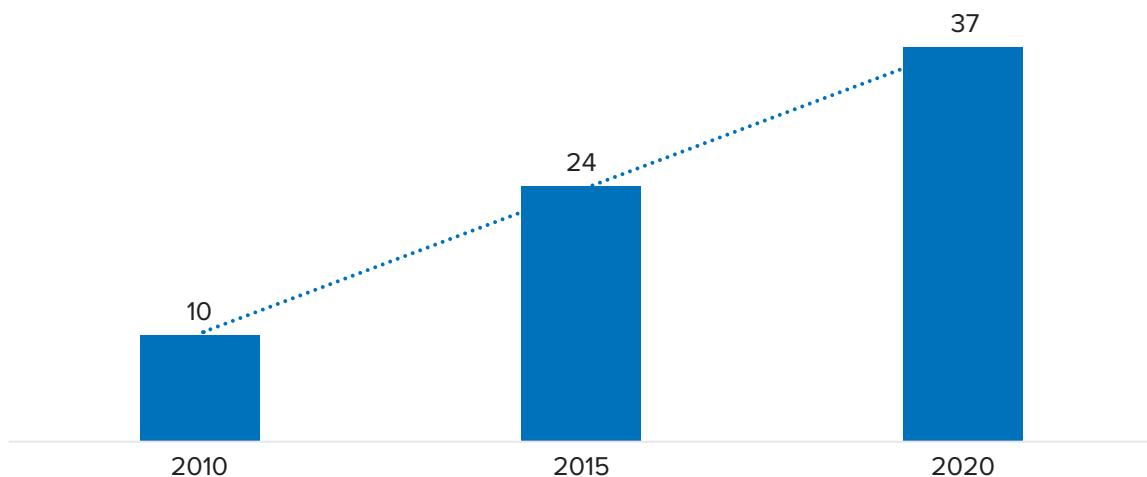
Novi Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći usvojen je 2018. godine, kada je i stupio na snagu, a njegova primena otpočela je 1. oktobra 2019. godine. Zakon je zasnovan na Ustavu Republike Srbije koji definiše da se svakome, pod uslovima određenim zakonom, jemci **pravo na pravnu pomoć** koju mogu pružati advokatura (kao samostalna i nezavisna služba) i službe pravne pomoći koje se osnivaju u skladu sa zakonom (član 67). Istim članom određuje se i da zakon uređuje slučajeve u kojima je pravna pomoć besplatna. Tako novi Zakon određuje **uslove za pružanje besplatne pravne pomoći i njegove oblike** – pravne savete, sastavljanje podnesaka, zastupanje i odbranu, a među pružaocima uvrštava i udruženja, ali samo na osnovu odredbi zakona koji uređuju pravo azila i zabranu diskriminacije.

Po poslednjem spisku Ministarstva pravde, među registrovanim pružaocima besplatne pravne pomoći, osim advokata, nalaze se 166 jedinica lokalne samouprave i 20 udruženja, dok je registrovano i 44 posrednika za rešavanje sporova i 26 udruženja koja pružaju besplatnu pravnu podršku¹⁸.

¹⁸ Registr pružalaca besplatne pravne pomoći i besplatne pravne podrške, Ministarstvo pravde (ažuriran septembra 2020. godine): <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/26350/registr-pruzalaca-besplatne-pravne-pomoci-i-besplatne-pravne-podrske.php>

RAE populacija u riziku od apatridije u najvećoj meri **prepoznaće nevladine organizacije kao pružaoce besplatne pravne pomoći pri nabavljanju dokumenata – 48%**, dok nešto manje od trećine prepoznaće opštini, odnosno opštinske službe pravne pomoći. Najmanje su u ovoj ulozi prepoznati advokati - 1.3%, dok 15% ispitanika bira odgovor „niko od ponuđenih“. Na relativno nisku prepoznatljivost pružalaca besplatne pravne pomoći utiče i činjenica da **61% ispitanika u riziku od apatridije tvrdi da im do sada niko nije ponudio pomoć** prilikom upisa u MKR, pribavljanja izvoda iz MKR ili prilikom uzimanja drugih dokumenata.

Grafikon 4.6.1. Procenat RAE populacije koja ne poseduje jedan ili više dokumenata kojima je ponuđena pomoć za nabavljanje dokumenata, 2010, 2015. i 2020. godina, u %

Oni kojima je neka vrsta pomoći ponuđena navode NVO Praxis – 59%, a slede lokalni koordinatori za Rome (44%), Centar za socijalni rad (16%), lokalni zdravstveni medijatori (15%), lokalni pedagoški asistenti (7%) i UNHCR i Poverenik/Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije, sa po 2%.

Grafikon 4.6.2. Institucije koje su najviše pomogle RAE u riziku od apatridije, u %

U odabiru **institucije koja im je pružila najviše pomoći**, prva dva mesta su istovetna: Praxis (38%) i lokalni koordinatori za Rome (23%), dok se na trećem mestu nalaze lokalni zdravstveni medijatori (13%) i Centar za socijalni rad (7%). Ostale institucije navode se u procentima manjim od 3%. Pruženu pomoć ispitanici ocenjuju ocenom **3.83**, na školskoj skali od 1 do 5.

4.7. Efekti Covida – 19 na populaciju nastanjenu u neformalnim naseljima

Ugroženost marginalizovanih grupa u društvu je dodatno došla do izražaja u toku pandemije virusa COVID-19 u Srbiji. Položaj stanovništa u neformalnim naseljima je, osim iz aspekta zdravlja, bio dodatno otežan i kada je u pitanju ekonomija i, ionako loš, životni standard. S obzirom na to da je budžet domaćinstava unutar ovih naselja u dobroj meri zavisan od sakupljanja sekundarnih sirovina i neformalne, sive, ekonomije pripadnici ove grupe su se našli u teškom položaju, posebno za vreme vanrednog stanja u kome je svim građanima Srbije bilo ograničeno kretanje.

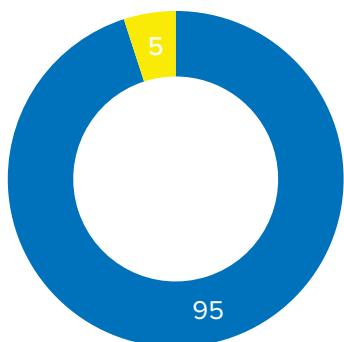
Efekti pandemije na populaciju nastanjenu u neformalnim naseljima smo istraživali kroz set pitanja koja su se odnosila na dostupnost državne pomoći, kao i na dostupnost obrazovnog sistema učenicima koji su deo ove zajednice.

Kada je u pitanju državna pomoć u iznosu od 100 evra na koju su pravo imali svi punoletni građani Srbije, čak 95% ispitanika, „glava porodice“, je potvrdilo da su dobili tu pomoć.

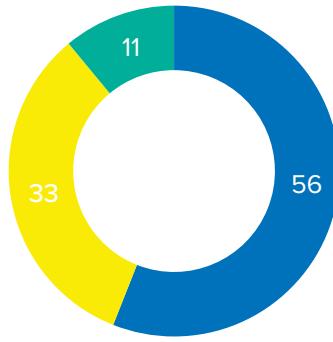
U slučaju svakog dvadesetog ispitanika kome je ta pomoć bila uskraćena, kao ključni razlozi se navode neposedovanje lične karte ili istekla lična karta u dve petine slučajeva, neispunjeni uslovi u 28% slučajeva i neobaveštenost o mogućnosti ostvarivanja ove pomoći u 21% slučajeva.

Grafikon 4.7.1

Da li ste dobili pomoć u iznosu od 100 evra?

Da li su deca pohađala školu u toku pandemije?

■ Da, dobio sam novac
■ Ne, nisam dobio novac

■ Ne, nisu učestvovala
■ Da, učestvovala su
■ Ne zna, ne može da se seti/proceni

Za razliku od državne pomoći koja je u 95% slučajeva završila u domaćinstvima kojima je bila preko potrebna, korona virus je uslovio da više od polovine učenika iz neformalnih naselja ne pohađa nastavu koja je organizovana u skladu sa preporukama kriznog štaba.

Svega jedna trećina učenika (33%) je učestvovala u nastavi koja je bila organizovana putem interneta ili praćenjem preko televizije, dok je najmanje 56% školaraca propustilo nastavu.

Kada se u obzir uzme činjenica da u jednoj petini slučajeva (21%) u okviru domaćinstva nisu postojali elementari uslovi za obavljanje nastave putem interneta¹⁹, dolazimo do zaključka da su učenici unutar ove zajednice itekako uskraćeni za osnove obrazovanja u toku pandemije korona virusa.

19 Pod nepostojanjem elementarnih uslova podrazumevamo nedostatak struje, interneta, nastavnih sredstava (laptopa, kompjutera, tableta...).

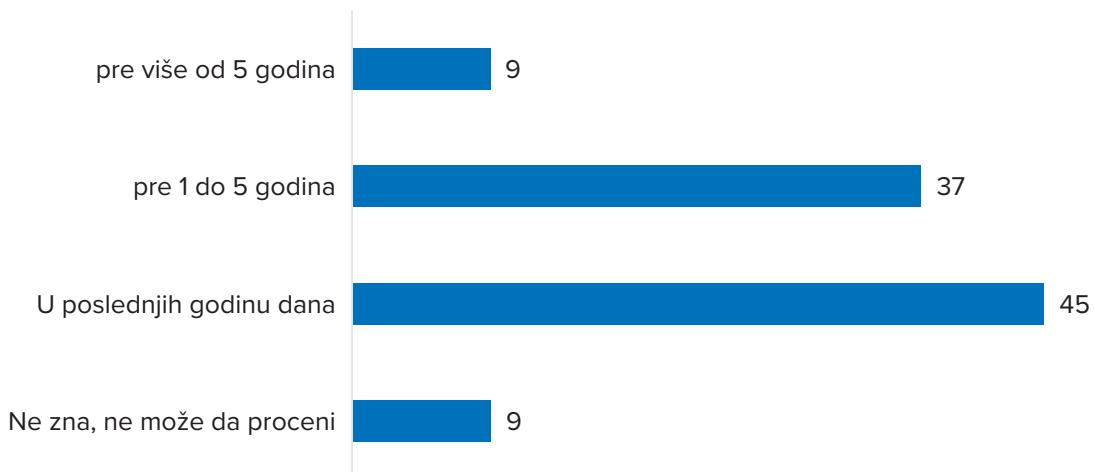
© NVO Praxis/V. Lukic

5. OSTVARIVANJE PRAVA I PRAKSA NAKNADNOG UPISA U MATIČNU KNJIGU ROĐENIH

5.1. Izvod iz matične knjige rođenih

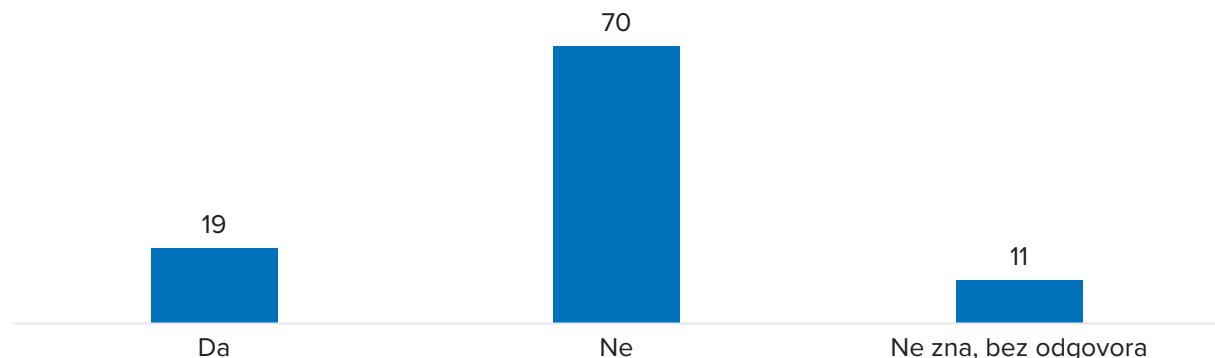
Skoro polovina ispitanika je rekla da je izvod iz matične knjige rođenih pribavljala u poslednjih godinu dana (45%), dok je u periodu od pre jedne do pet godina to učinilo 37% ispitanika. Razlozi zbog kojih su učesnici u istraživanju vadili izvod iz matične knjige rođenih su raznoliki, a među njima se izdvajaju: izvod iz MKR je vađen za ostvarivanje socijalnih davanja – **48%**, izvod iz MKR je bio potreban za školovanje dece - 24% i **izvod iz MKR su tražili nadležni organi 19%**.

Grafikon 5.1.1. Kada ste poslednji put vadili izvod iz matične knjige rođenih, u %

Čak 70% ispitanika kojima su izvod iz matične knjige rođenih tražili nadležni organi nije upoznat sa tim da nisu u obavezi da sami prilažu izvod, već da to nadležni organi mogu sami uraditi po službenoj dužnosti. Ovaj podatak daje prostora za dalje kampanje upoznavanja RAE populacije sa odredbama Zakona o opštem upravnom postupku kako bi bili upoznati sa svojim pravima u ovoj oblasti.

Grafikon 5.1.2. Da li znate da vi niste u obavezi da prilažete izvod iz matične knjige rođenih na zahtev državnih organa, već da moraju da ga sami traže/pribave iz matične službe?, u %

Većina ispitanika, njih 79%, kaže da su poslednji put izvod iz matične knjige rođenih vadili u mestu u kome trenutno žive. **Da su morali da idu u mesto rođenja navodi 16% ispitanika**, dok 5% nije moglo da da odgovori na ovo pitanje. **Među onim učesnicima u istraživanju iz RAE populacije koji su izvod iz matične knjige rođenih vadili u mestu rođenja nailazimo na 48% onih koji nisu upoznati sa činjenicom da izvod mogu vaditi i u mestu gde trenutno žive.**

5.2. Uverenje o državljanstvu

Najveći procenat ispitanika je uverenje o državljanstvu vadilo u periodu između jedne i pet godina koje prethode istraživanju (48%), dok je ukupno 27% ispitanika državljanstvo vadilo pre manje od godinu dana. **Skoro tri četvrtine Roma, Aškalija i Egipćana iz naselja u uzorku je uverenje o državljanstvu vadilo u mestu gde žive**, dok je njih 23% reklo da su to radili u mestu u kome su rođeni.

Grafikon 5.2.1. Kada ste poslednji put vadili uverenje iz državljanstva, u %

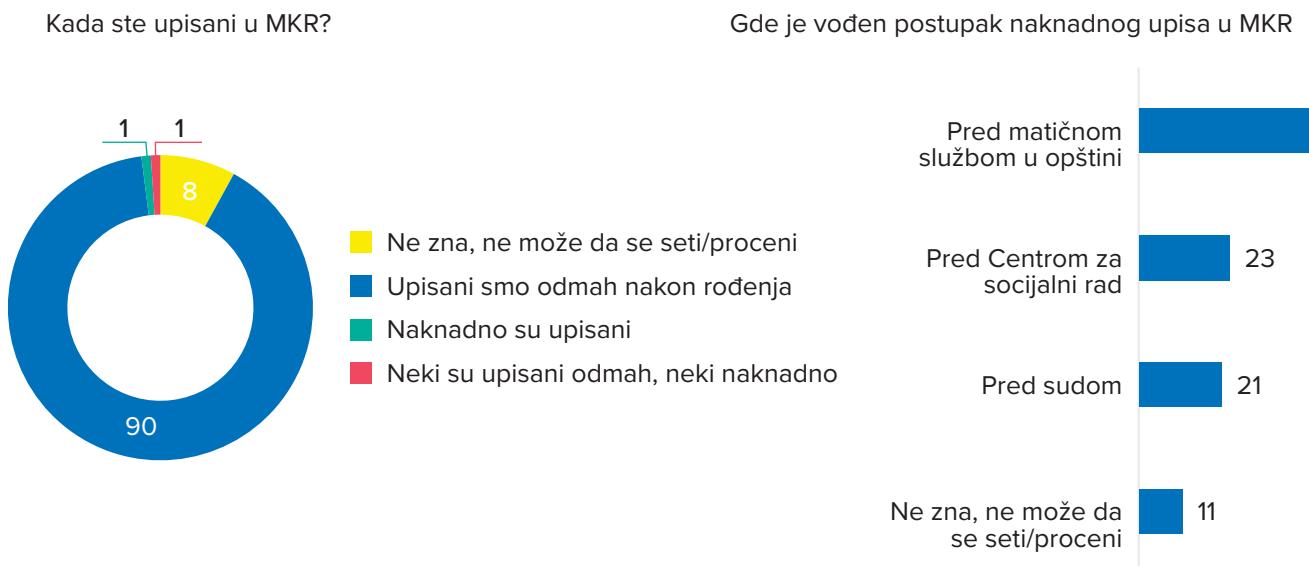

Osobe koje su državljanstvo stekle naknadno su u najvećem procentu to učinile pre više od pet godina uz podršku nevladinih organizacija.

5.3. Praksa naknadnog upisa u matičnu knjigu rođenih

U 90% slučajeva u domaćinstvima obuhvaćenim istraživanjem ukućani su upisani u matičnu knjigu rođenih odmah po rođenju. Sa druge strane, u svega 2% slučajeva su ukućani upisani naknadno ili su neki upisani naknadno, a neki odmah po rođenju.

Grafikon 5.3.1.

U 8% slučajeva, ispitanici nisu bili sigurni u to kada su bili upisani u matičnu knjigu rođenih i pred kojim organom se vodio postupak.

Postupak naknadnog upisa se najčešće vršio pred matičnom službom u opštini i to u 45% slučajeva. Jedna četvrtina (23%) slučajeva naknadnog upisa se vodio pred centrima za socijalni rad kroz proceduru određivanja ličnog imena, a jedna petina (21%) pred sudom u vanparničnom postupku određivanja vremena i mesta rođenja. Svaki deveti ispitanik (11%) ne može da se seti gde je i kako završen postupak upisa u matične knjige.

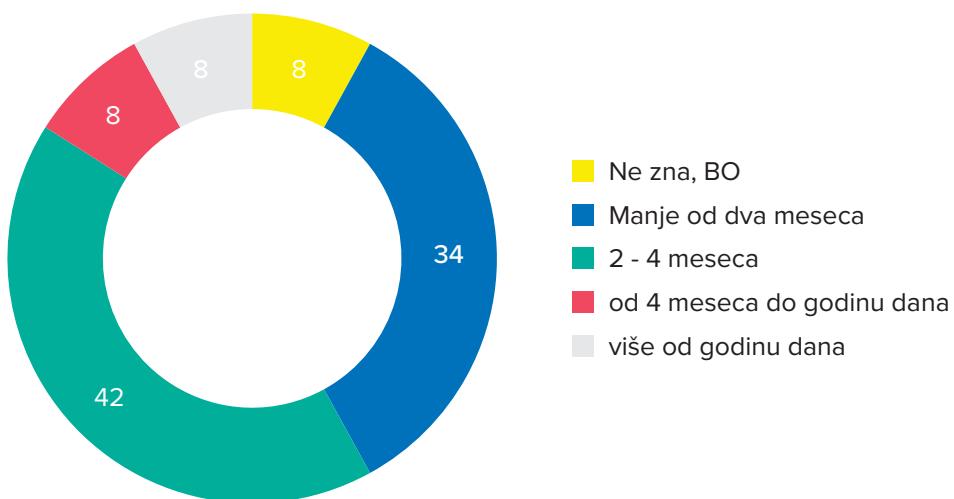
Većina naknadnih upisa u matične knjige je sprovedena pre pet godina (49%), u 26% slučajeva upis je okončan u poslednjih pet godina, dok je u poslednjih 12 meseci naknadno upisano 7% od onih koji nisu bili upisani u matične knjige po rođenju. Najčešću pomoć prilikom upisa u matične knjige stanovnici neformalnih

naselja su dobili od strane organizacija civilnog društva (30% slučajeva) dok je u 20% slučajeva pomoć pružao centar za socijalni rad.

Kada su u pitanju deca mlađa od pet godina koja nisu bila upisana u matične knjige rođenih, u ovom istraživanju smo pronašli 14 takvih slučajeva. Do upisa u matične knjige rođenih neposredno nakon rođenja nije došlo iako je većina dece rođena u porodilištu (11 od 14), a razlog za to treba tražiti prevashodno u tome što majka nije imala svu neophodnu dokumentaciju. Svi slučajevi naknadnog upisa dece mlađe od 5 godina u matične knjige su naknadno rešeni, dok je u 9 slučajeva upisu prethodilo određivanje ličnog imena pred centrom za socijalni rad.

Naknadna procedura upisa činjenice rođenja u matične knjige u ovih 14 slučajeva se pokazala prilično efikasnom i u većini slučajeva je trajala kraće od četiri meseca. Jedna trećina slučajeva je okončana u roku od dva meseca, dok su dve petine slučajeva naknadnog upisa okončane u roku od četiri meseca.

Grafikon 5.3.2. Koliko vremena je trajala procedura naknadnog upisa u MKR?

Zavisno od kriterijuma koji iskoristimo za određivanje preciznog broja osoba koje su u riziku od apatriđije, njihov broj se kreće između 1576 i 2139.

Od četiri indikatora koji su definisani spram (ne)posedovanja ličnih dokumenata, najveći procenat ispitanika koji su uključeni u ovo istraživanje nije posedovao prijavu prebivališta/boravišta. Slede osobe koje nemaju ličnu kartu, a koje su starije od 16 godina, zatim oni koji nemaju upisano državljanstvo Republike Srbije i na kraju oni koji nisu upisani u matične knjige rođenih.

© NVO Praxis/V. Lukic

6. GLAVNI NALAZI KVALITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

Glavni cilj kvalitativnog dela istraživanja bio je da dopuni i produbi rezultate kvantitativnog dela istraživanja kroz analiziranje aktivnosti aktera koji svojim delovanjem posredno ili neposredno targetiraju problem apatridije među romskom, aškalijskom i egipčanskom nacionalnom manjinom. Metod dubinskog intervjuja je izabran kao najbolji način za sticanje što potpunijeg uvida u ovu oblast. Za svaku od pojedinačnih grupa aktera osmišljen je odgovarajući upitnik, kako bi se stekao uvid u aktivnosti usmerene na smanjenje i sprečavanje apatridije među Romima, Aškalijama i Egipćanima koji žive u Srbiji, kao i kako bi se ukazalo na prepreke sa kojima se RAE populacija suočava kako pri dolasku do dokumenata, tako i pri ostvarivanju prava.

S obzirom na gore navedeni cilj samog istraživanja, u sklopu kvalitativnog istraživanja fokusirali smo se na:

- **Zakonsku i podzakonsku regulativu** u oblasti apatridije u Srbiji. Sagovornici na ovu temu bili su nam predstavnici **Zaštitnika građana** kao nezavisnog državnog organa od koga je potekla i inicijativa za određene zakonske izmene, kao i predstavnici **Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave i Ministarstva unutrašnjih poslova**.
- **Ostvarivanje prava lica u riziku od apatridije** i moguće prepreke na koje relevantni akteri nailaze u praksi. Na ovu temu smo prevashodno razgovarali sa predstavnicima pet lokalnih samouprava (**GO Obrenovac, GO Čukarica, GO Kostolac, Bujanovac i Grad Leskovac**), kao i sa predstavnicima nevladinog sektora koji su od početka bili uključeni u rešavanje problema (**Praxis**), ali i od predstavnika organizacija koje se pitanjem apatridije među romskom, aškalijskom i egipčanskom nacionalnom manjinom bave sa socio-ekonomskog aspekta (**A11 inicijativa za ekonomska i socijalna prava**).
- Na kraju, fokus je bio i na **koracima koje je potrebno dalje preduzeti** kako se apatridija među RAE populacijom ne bi raširila u budućnosti. Osim već pomenutih državnih institucija i lokalnih samouprava, značajne inpute dobili smo i od predstavnika nevladinog sektora.

6.1. Promena zakonskih i podzakonskih procedura

Najznačajnija promena zakonskih propisa u oblasti desila se **2012.** godine, kada je dopunjeno **Zakon o vanparničnom postupku i uveden novi postupak utvrđivanja vremena i mesta rođenja²⁰**. Ova procedura namenjena je onim osobama koje ne mogu u upravnom postupku da se upišu u matične knjige rođenih (što se često dešavalo onima kojima su roditelji preminuli i nisu mogli da učestvuju u proceduri naknadnog upisa ili su im i sami roditelji bez dokumenta ili iz drugih razloga ne mogu da pruže dovoljno potrebnih dokaza). Donošenje ovog propisa je bilo od velikog značaja za mnoge pravno nevidljive Rome koji godinama nisu uspevali da se upišu u matične knjige. Inicijativa za donošenje Zakona potekla je od Zaštitnika građana gde navode da su tokom 2009. i 2010. godine dobijali veliki broj pritužbi nevladinog sektora vezano za upis u

20 Zakon o vanparničnom postupku, član 71a-71j

matične knjige, kao i da je problem posebno pogađao romsku populaciju i lica koja su raseljena sa Kosova i Metohije. Osim pomenutih pritužbi, predstavnici Zaštitnika građana i nevladinog sektora su prilikom obilaska romskih naselja i uvidom u situaciju na terenu utvrdili da je potrebno poboljšanje pravne regulative u oblasti, jer već postojeća nije davala adekvatno rešenje. Zaštitnik građana je dao inicijativu za izmenu Zakona o vanparničnom postupku 2012. godine, a u izradi njegovog nacrta su učestvovali UNHCR i NVO Praxis.

Veoma bitan korak napred učinjen je **2011. godine Zakonom o prebivalištu i boravištu građana**²¹ kojim je omogućeno licima koja žive u neformalnim naseljima i nemaju pravni osnov stanovanja da prijave prebivalište, pored ostalog, i na adresi centara za socijalni rad. Na osnovu toga je prema rečima predstavnika institucija i teoretski anulirana prepreka za dobijanje ličnih karata, čijem izdavanju prethodi prijava prebivališta. Naredne godine potpisani je **Sporazum o razumevanju između Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave, UNHCR-a i Zaštitnika građana** usmeren na rešavanje problema koje pripadnici Romske nacionalne manjine imaju u pristupu ličnim dokumentima. Ova saradnja je produžena 2019. godine kroz novi sporazum istih potpisnika. Pored doprinosa sprovođenju zakonskih izmena, ovaj Sporazum je veoma važan jer je pokazao da su nadležni državni organi spremni da se ozbiljno i zajedno bave ovim pitanjem. Od posebnog značaja je bio rad Tehničke grupe u okviru prvog Sporazuma o razumevanju, koji će biti nastavljen kroz rad Operativne grupe oformljene na osnovu Sporazuma iz 2019. godine. Osim potpisnika Sporazuma u radu Tehničke grupe učestvovali su i drugi državni organi (MUP, Ministarstvo za rad, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvo pravde, Ministarstvo zdravlja, Uprava Grada Beograda...) ali i nevladin sektor. Ovaj vid koordinacije je među svim učesnicima u istraživanju ocenjen izuzetno pozitivno i predstavlja primer dobre prakse saradnje državnih organa, nezavisnog državnog organa, međunarodne organizacije i nevladinog sektora.

U oktobru **2016. godine, Ministarstvo zdravlja Srbije i Ministarstvo državne uprave i lokalne samouprave su započeli projekat „Bebo, dobro došla na svet“**, čija svrha je bila da pojednostavi registraciju dece rođene u zdravstvenim ustanovama što je prema rečima predstavnika Ministarstva državne uprave i lokalne samouprave u najvećoj meri i postignuto. Pojednostavljeni postupak regulisan je i Uputstvom za sprovođenje upravnih postupaka vezanih za rođenje deteta po sistemu „sve na jednom mestu“. Shodno ovom Uputstvu, novi sistem prijave rođenja deteta trebalo je da omogući upis u matičnu knjigu rođenih i onoj deci čije majke ne poseduju lične dokumente. Ipak, kako Uputstvo nije obavezujući akt u praksi se još uvek nailazi na probleme. Najnoviju izmenu zakonske regulative u ovoj oblasti predstavlja **Zakon o izmenama i dopunama Zakona o matičnim knjigama koji je stupio na snagu januara 2019. godine**. Iako predstavnici institucija navode da bi ove izmene trebalo da dovedu do regulisanja preostalih problema u oblasti, iz nevladinog sektora navode da je Zakon propustio da reguliše upis u matičnu knjigu rođenih dece čije majke ne poseduju lična dokumenta. Na snazi su i dalje dva podzakonska akta koja regulišu postupak prijave rođenja i upis u matične knjige i sadrže odredbe koje sprečavaju da odmah po rođenju budu upisani svi podaci o novorođenoj deci ukoliko majke ne poseduju lične dokumente.

21 Zakon o prebivalištu i boravištu građana, član 11

U oktobru 2019. godine na snagu je stupio i novi **Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći** koji predviđa i formiranje Službi za pružanje besplatne pravne pomoći pri jedinicama lokalne samouprave. Ovaj zakon bi trebalo da uspostavi sistem besplatne pravne pomoći onima koji su najugroženiji, međutim pozitivni efekti njegove primene još uvek nisu vidljivi. Zbog komplikovane procedura dešava se da je licima u riziku od apatridije potrebna pravna pomoć da bi uopšte dobili besplatnu pravnu pomoć.

Sporazum o razumevanju realizovan izmedju 2012. i 2016. godine imao je značajne rezultate i doveo je do pomaka kod ostvarivanja prava vezano za upis u matičnu knjigu i pristup dokumentima. Osim pomenutih izmena propisa predstavnici MUP-a, MDULS-a i Zaštitnika građana napominju da su održane i **mnogobrojne obuke službenika koji direktno rade sa licima koja su u riziku od apatridije** (matičara, službenika u Centrima za socijalni rad, policijskih službenika, sudija), predstavnici institucija (MDULS i Zaštitnik građana) posećivali su neformalna naselja radi upoznавања RAE populacije sa načinom ostvarivanja prava na upis u matičnu knjigu rođenih i sagledavanja njihovih potreba, a **sprovedena je i sveobuhvatna informativna kampanja**.

Određeni propisi koji su u proteklom periodu usvojeni u Srbiji predstavljali su primer dobre prakse. Kao pozitivan primer predstavnici oba ministarstva, a i Zaštitnika građana ističu postupak utvrđivanja vremena i mesta rođenja, koji je poslužio kao uzor za propisivanje sličnog postupka u Crnoj Gori (2015. godine). Takođe, mogućnost prijave prebivališta na adresi centara za socijalni rad može predstavljati pozitivan primer rešavanja pitanja prebivališta.

U sklopu ispunjavanja standarda na putu ka Evropskoj uniji Republika Srbija je potpisala **Sporazum o readmisiji** kojim se uspostavljuju i bliže regulišu uslovi procedura povratka državljanu Srbije ili državljanu trećih država koji nezakonito borave u nekoj od država potpisnica. Strategija reintegracije povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji²² uspostavlja sistem prihvata i zbrinjavanja ovih lica i uključuje čitav niz aktivnosti koje treba da omoguće adekvatnu integraciju u lokalnu sredinu. U Strategiji se navodi da se među ljudima koji će biti vraćeni nalazi veliki broj Roma i definišu se osnovni problemi na koje ova populacija nailazi pri povratku među kojima je i **dostupnost ličnih dokumenata**.

6.2. Ostvarivanje prava – teorija vs. praksa

Već pomenutim aktivnostima u Srbiji je tokom prethodnih godina učinjen veliki pomak na iskorenjivanju i prevenciji apatridije. **U proteklom periodu potpisnici Sporazuma o razumevanju bavili su se različitim pitanjima relevantnim za efikasnu primenu propisa.** U Zaštitniku građana ističu i važnost održanih obuka za sudije u skladu sa dopunom Zakona o vanparničnom postupku, kako bi oni bili upoznati sa novitetima u sudskoj praksi. Osim obuka, u Zaštitniku građana navode da je izrađen i poseban vodič za sudije gde su objašnjeni svi koraci kada je u pitanju procedura utvrđivanja vremena i mesta rođenja. Sve ove aktivnosti su bitne jer je bilo potrebno upoznati one koji direktno rade sa licima u riziku od apatridije sa činjenicom da se radi o jednoj vrlo osetljivoj grupi, koja često živi u teškim ekonomskim uslovima. Čini se

22 Strategija reintegracije povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji, 2009.

da je početno nerazumevanje među državnim službenicima vezano za činjenicu da neko nema dokumente, upravo kroz rad sa njima u sklopu organizovanih obuka učinilo da se nedostatak razumevanja prebrodi, kao i da se razvije bliska saradnja različitih institucija posebno na lokalnu. Iako su kapaciteti ljudi koji su uključeni u rešavanje problema popravljeni u prethodnih par godina (što je i zajednički stav predstavnika nevladinog sektora i lokalne samouprave) i dalje postoji prostor za rad, posebno na lokalnom nivou, kako kod matičara, tako i službenika centara za socijalni rad. Važno je da se i dalje sprovode obuke svih službenika uključenih u rešavanje problema. Aktivnosti Operativne grupe formirane u okviru Sporazuma o razumevanju potpisanih 2019. godine su u izvesnoj meri usporene tokom 2020. godine zbog novonastale situacije izazvane pandemijom Covid -19, ali nadležne institucije najavljaju da će se sa predviđenim obukama i ostalim aktivnostima nastaviti čim to epidemiološka situacija dozvoli.

Nadležna ministarstva su u proteklom periodu izdala više različitih mišljenja i uputstava o načinu primene propisa kako bi se uskladila praksa i otklonile postojeće sumnje o načinu postupanja u određenim situacijama. U Ministarstvu unutrašnjih poslova i Ministarstvu državne uprave i lokalne samouprave ističu da je u budućem periodu cilj da se uoči da li za romsku populaciju i dalje postoje prepreke da budu upisani u matičnu knjigu rođenih i pribave neophodna dokumenta, kao i da se te prepreke otklone, a naročit akcenat će biti stavljen na upis novorođene dece.

I podaci koje je u toku 2019. godine prikupila NVO **Praxis** su takođe identifikovali određene probleme u praksi.²³ Ovi podaci ukazuju da iako je Zakon o dopunama Zakona o vanparničnom postupku u velikoj meri doprineo smanjenju broja pravno nevidljivih lica ipak postoje prepreke u njegovom sprovođenju. Najčešći problem u vezi sa postupcima za određivanje vremena i mesta rođenja i dalje je dužina postupka. Zakon predviđa da se prvo ročište mora zakazati u roku od 30 dana i da se postupak mora završiti u roku od 90 dana od podnošenja predloga, ali ovi rokovi u praksi često budu prekoračeni. Česta nepravilnost je i upućivanje stranaka da plaćaju sudske takse, iako ih zakon oslobođa od plaćanja troškova postupka.

Kao što je već rečeno, problemi sa prijavom prebivališta za stanovnike romskih neformalnih naselja u velikoj meri su rešeni zahvaljujući izmenama Zakona o prebivalištu i boravištu građana. **Međutim, u praksi se dešava da se osobama koje već imaju prijavljeno prebivalište uskraćuje ova mogućnost, iako godinama ili decenijama ne žive u mestu svog prebivališta** (ovo se pre svega odnosi na interno raseljena lica sa Kosova i Metohije koja su nakon raseljavanja bila prinudena da se nastane u objektima na čijoj adresi ne mogu da prijave prebivalište). **Drugi problem koji je uočen iz razgovora sa predstvincima lokalnih samouprava (u dve od pet lokalnih samouprava) jeste postupanje centara za socijalni rad.** U postupku prijave prebivališta, policijska stanica šalje obrazac za prijavu prebivališta centru za socijalni rad koji treba da ga verifikuje, odnosno da daju saglasnost za prijavu prebivališta. Međutim, u određenim opštinama postoji otpor koji dolazi od centara, pa postoje i situacije u kojima centri odbijaju da verifikuju obrazac za prijavu prebivališta. Razlozi za odbijanje su vezani prevashodno za kadrovske kapacitete centara za socijalni rad koji smatraju

23 Praxis, Pregled preostalih prepreka u ostvarivanju prava na upis u matičnu knjigu rođenih, sticanje državljanstva i prijavu prebivališta u 2019. godini: https://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/Pregled_preostalih_prepreka_2019.pdf

da nisu u stanju da podmire potrebe novih korisnika. Ovakvo postupanje je u suprotnosti sa instrukcijom koju su centri dobili od Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, prema kojoj su centri za socijalni rad dužni da daju saglasnost na prijavu. Čini se da je sa protokom vremena situacija značajno bolja od one koja je zatečena na samom početku primene novih odredaba Zakona o prebivalištu i boravištu građana međutim zbog neujednačenog postupanja koje postoji neophodno je dalje raditi na senzitivisanju službenika centara za socijalni rad, ali raditi i na podizanju kapaciteta ove institucije.

Lokalne samouprave koje su učestvovalle u istraživanju navode da sprovode mnogobrojne aktivnosti kako bi licima u riziku od apatridije približile važnost posedovanja svih dokumenata. **Zajednički stav predstavnika jedinica lokalnih samouprave (JLS) je da često ne postoji dovoljna informisanost o zakonskoj obavezi prijavljivanja rođenja dece, posedovanja lične karte ili prijave prebivališta iz različitih razloga počev od nepismenosti, jezičkih barijera (posebno u Bujanovcu), straha, ali i nepoverenja u nadležne organe koje Romi, Aškalije i Egipćani imaju (zajednički stav svih predstavnika lokalne samouprave koji su učestvovali u istraživanju je da romska nacionalna manjina ima veliko nepoverenje u organe).** Većina aktivnosti JLS sprovode se na terenu u kontaktu sa licima koja žive u neformalnim naseljima. Saradnja sa nadležnim institucijama na pitanju rešavanja problema RAE populacije ugrožene od apatridije je u svih pet jedinica lokalne samouprave ocenjena kao dobra, ali svakako da su dalje zajedničke aktivnosti i animiranje populacije na temu važnosti posedovanja svih dokumenata nužni. Neke od jedinica lokalne samouprave ostvarile su i uspešnu saradnju sa nevladinim organizacijama (Bujanovac, Obrenovac, Kostolac), ali i UNHCR-om. U slučaju gradskih opština saradnja je uglavnom ostvarena kroz gradske uprave (Beograd i Požarevac) dok su same gradske opštine korisnici. Od nevladinih organizacija saradnja koja je ostvarena sa NVO Praxis je u više navrata napomenuta. Kad je u pitanju broj pravno nevidljivih lica ogroman napredak koji je napravljen od 2011. godine je evidentan. Broj lica koja su tada bila u riziku od apatridije se merio u hiljadama, a u pojedinačnim jedinicama lokalne samouprave se broj kretao od nekoliko desetina do nekoliko stotina (u opštini Bujanovac). Danas je situacija mnogo bolja, a u lokalnim samoupravama ističu da se taj broj kreće od nekoliko slučajeva (Kostolac, Obrenovac, Leskovac), do nekoliko desetina (na jugu Srbije i u pojedinim beogradskim opštinama).

Iz nevladinih organizacija sa kojima smo razgovarali napominju i problem u primeni Zakona **o opštem upravnom postupku**, koji je doneo sa sobom dužnost organa da po službenoj dužnosti nabave dokumenta koja su im potrebna kako bi ostvarili uvid u podatke o nekom licu. U velikom broju slučajeva organi na lokalnu sprovode ove odredbe Zakona uspešno, ali se povremeno dešavaju situacije u kojima službenici ipak traže od stranaka da same pribave sva dokumenta jer će to ubrzati proceduru (ovo je problem koji su navodili kako u nevladinom sektoru- Inicijativa A11, tako i u pojedinim lokalnim samoupravama- Kostolac). Ovakvo postupanje najviše pogađa upravo romsku populaciju koja zbog lošeg materijalnog stanja nije u mogućnosti da dokumenta sama pribavi (uzimajući u obzir činjenicu da pribavljanje određene dokumentacije podrazumeva finansijske izdatke, a u nekim slučajevima je potrebno putovati u mesto rođenja).

Službe za pružanje besplatne pravne pomoći su formirane pri tri od pet jedinica lokalne samouprave koje su uzele učešće u istraživanju (Leskovac, Obrenovac i Čukarica). Iz JLS navode da u dosadašnjoj praksi postojećih službi nije bilo slučajeva u kojima su im se pravno nevidljiva lica obraćala za pomoć, u većini

slučajeva Romi su se obraćali ovim službama zbog problema u polju stanovanja i obrazovanja. U slučaju GO Kostolac Služba za besplatnu pravnu pomoć je osnovana na nivou Grada Požarevca. Ovakvo rešenje onemogućava najugroženije i najsiromašnije slojeve stanovništva kojima je besplatna pravna pomoć i potrebna (uključujući i populaciju u riziku od apatridije) da se obrati Službi jer zbog neposedovanja dovoljno finansijskih sredstava (koja su potrebna za put do Požarevca) oni ne mogu ni pristupiti ovom mehanizmu. Rešenje za ovakvu situaciju je nađeno u vidu saradnje sa nevladinom organizacijom koja ima angažovanog pravnika koji pomaže najugroženijem stanovništvu jednom nedeljno u Kancelariji za romska pitanja. Sa druge strane, predstavnici nevladinog sektora ističu da novi Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći nije na adekvatan način uredio ovu oblast, te smatraju da zaposleni u službama za pružanje besplatne pravne pomoći, i u još većoj meri advokati, nemaju dovoljno iskustva u radu sa licima bez dokumenata. Kako među pravno nevidljivim licima ima i osoba koje nisu pismene dolazi do situacija da zbog komplikovanih procedura, ili činjenice da se određeni zahtevi moraju predati u pismenoj formi na tačno određenom obrascu, besplatna pravna pomoć licima u riziku od apatridije nije dostupna, ili im je potrebna pravna pomoć da bi uopšte dobili besplatnu pravnu pomoć.

Interni raseljeni lica sa Kosova i Metohije su posebno ugrožena kategorija i u okviru romske, aškalijske i egipćanske nacionalne manjine generalno, a pokazalo se i da su u većem riziku od apatridije. Iz MUP-a ali i predstavnici nevladinog sektora navode da je situaciju interni raseljenih lica dodatno komplikovala činjenica da su matične knjige za pojedinu mesta na Kosovu uništene, nestale ili su nedostupne organima u Srbiji zbog čega su morala da pokreću postupke upisa u obnovljene matične evidencije. Matične knjige su sada u velikoj meri obnovljene i situacija je svakako značajno bolja nego pre 2010. godine, ipak i dalje postoje pojedinačni slučajevi koji nisu uspeli da pribave ogovarajuće dokaze za upis u obnovljene knjige.

U praksi interni raseljeni lica imaju više problema prilikom prijave prebivališta. Uredba koja reguliše način izdavanja pasoša i prijave prebivališta za lica koja imaju prebivalište na Kosovu ili su tamo upisani u evidencije državljanja (Uredba o postupku utvrđivanja ispunjenosti propisanih uslova za izdavanje pasoša za lica sa područja AP Kosovo i Metohija) propisuje dodatne provere za lica sa područja KiM prilikom prijave prebivališta ili izdavanja pasoša. Iako u MUP-u navode da se pomenuta Uredba ne primenjuje na interni raseljeni lica (što znači na ona lica koja poseduju legitimaciju interni raseljenog lica), **u praksi postoji veliki broj slučajeva u kojima RAE populacija sa područja Kosova nije registrovana kao interni raseljeni lice.**

Lokalne samouprave ističu da je broj povratnika po Sporazumu o readmisiji u Srbiji veliki i da se neki od njih suočavaju sa problemima u pribavljanju dokumenata. Kad je u pitanju pribavljanje dokumentacije iz inostranstva za povratnike, procedura često umeđu bude veoma komplikovana, a uglavnom i nemoguća bez podrške koju institucijama pruža Ministarstvo spoljnih poslova. Predstavnici nevladinog sektora koji svakodnevno rade sa ovim licima navode da postoje i situacije kada je neophodno da se neki podaci ispravljaju u matičnim evidencijama u inostranstvu jer je došlo do pogrešnog unosa podataka. Sa druge strane, u Srbiji se kao problem često pojavi prijava prebivališta, i to uglavnom kod onih povratnika po Sporazumu po readmisiji kojima je poslednje prijavljeno prebivalište bilo na Kosovu.

6.3. Koraci koje treba preuzeti u budućnosti

Situacija je značajno bolja u odnosu na 2011. godinu kada se počelo sa promenom regulative i rešavanjem problema velikog broja lica među RAE populacijom koja su bila u riziku od apatridije. Pored ovog, istraživanje je pokazalo i da i dalje postoje određeni problemi koji dovode do toga da licima koja se suočavaju sa njima budu uskraćena mnogobrojna prava.

Upis činjenice rođenja i ličnog imena, kao temelja ličnog identiteta, trebalo bi nesumnjivo omogućiti svakom detetu rođenom na teritoriji Republike Srbije i to odmah nakon rođenja. Član 7. stav 1. Konvencije UN-a o pravima deteta obavezuje državu da to učini: „Dete se prijavljuje odmah nakon rođenja i od rođenja ima pravo na ime, pravo na staranje, državljanstvo i, ako je to moguće, pravo da zna ko su mu roditelji i pravo na njihovo staranje.“²⁴ Ovo pravo u Srbiji nije dostupno deci čiji roditelji nemaju lična dokumenta jer se ne mogu upisati u matične knjige rođenih u redovnom postupku registracije neposredno nakon rođenja.²⁵

Upravo ovo je osnovni problem koji se iskristalisa u razgovoru sa predstavnicima nevladinog sektora (Praxis i Inicijativa A11), **nemogućnost upisa tek rođene dece čije majke nemaju regulisana dokumenta.** To ih u najboljem slučaju ostavlja nekoliko meseci bez dokumenata i bez pristupa pravima, u slučaju da roditelji naknadno uspeju da upišu dete u matičnu knjigu rođenih. Međutim, rizik od apatridije za ovu decu može biti i trajan jer roditelji možda ni naknadno neće uspeti da ih upišu, odrede lično ime ili pokrenu postupke za sticanje državljanstva. Promena određenih podzakonskih akata dovela bi do pozitivnih promena za RAE populaciju u riziku od apatridije, tj. došlo bi do prekida „začaranog kruga“ prema kome lica koja su pravno nevidljiva rađaju decu koja se nalaze u istom problemu.

Dalje senzitivisanje i obučavanje državnih službenika, uključujući i pružaoce besplatne pravne pomoći, koji rade u neposrednom kontaktu sa licima koja su u riziku od apatridije je neophodno. Službenici u nekim slučajevima nisu dovoljno senzitivisani za specifične probleme koje Romi imaju u vezi sa pristupom dokumentima, a dešava se i da dolazi do kršenje principa dobre uprave, koje se ogleda u usmenom odbijanju zahteva ili se zahteva od lica da sama pribave dokumente iako postoji mogućnost da ta dokumenta službenici nabave po službenoj dužnosti. Iako su kapaciteti službenika svakako popravljeni u prethodnih nekoliko godina, i dalje postoji prostor za rad, posebno na lokaluu, kako među matičarima i policijskim službenicima, tako i kod službenika centara za socijalni rad. Veoma je bitno u ove obuke uključiti i službenike zaposlene u službama besplatne pravne pomoći na lokaluu.

24 Konvencija o pravima deteta, 1989.

25 Prema Pravilniku o postupku izdavanja prijave rođenja deteta i obrascu prijave rođenja deteta u zdravstvenoj ustanovi i Uputstvu o vođenju matičnih knjiga i obrascima matičnih knjiga - da bi registrovali rođenje i ime svog deteta odmah po rođenju, roditelji treba da poseduju izvode iz matične knjige rođenih i ličnu kartu (u slučaju stranaca neophodan je pasoš).

Jedan od ključnih problema ostaje **prijava prebivališta**. Kako bez prijave prebivališta osoba nema mogućnost da dobije ličnu kartu, jasno je da deca koju ta osoba dobije ostaju u riziku od apatridije jer ih majka bez lične karte ne može prijaviti odmah po rođenju. Mogućnost utvrđivanja prebivališta za ona lica koja nemaju pravni osnov stanovanja na adresi centra za socijalni rad, koja je uvedena članom 11 Zakona o prebivalištu i boravištu građana 2011. godine, je jedno od najznačajnijih poboljšanja okvira za ostvarenje statusnih prava. **Međutim, podaci sakupljeni u istraživanju ukazuju na to da se problemi i nepravilnosti u ostvarivanju tog prava i dalje javljaju (posebno u slučajevima Roma raseljenih sa prostora Kosova i Metohije).** Iako je na početku postojao otpor u centrima, posebno imajući u vidu njihove ograničene kapacitete, čini se da je situacija sada bolja, ali i **dalje ima neujednačenog postupanja u nekim centrima za socijalni rad kako zbog nedovoljnog poznavanja procedure, tako i zbog nedovoljne senzitivisanosti službenika centara.**

U praksi se dešava da **povratnici po sporazumu o readmisiji nemaju izvod iz matične knjige rođenih ili ga ne poseduju na internacionalnom obrascu, što je neophodno kako bi se obavio prepis u domaće evidencije.** Pored toga, javljaju se problemi i sa prijavom prebivališta. Kako bi se ovim licima olakšala integracija u društvo pri povratku u zemlju, neophodno je pružiti im adekvatnu pomoć pri rešavanju mogućih administrativnih problema na koje nailaze pri regulisanju situacije sa dokumentacijom. Posebno se ističe neophodnost veće saradnje institucija u lokalnim sredinama sa povereništvima za izbeglice i migracije obzirom da poverenici svakodnevno neposredno rade sa ovim licima.

Od posebnog značaja je dalje informisanje RAE populacije o o procedurama pribavljača dokumenata. U tom smislu je izuzetno bitan rad koji na terenu obavljaju romski koordinatori, zdravstveni radnici, pre svih zdravstvene medijatorke, kao i pedagoški asistenti.

© NVO Praxis/V. Lukic

7. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Ovo istraživanje je potvrdilo nalaze dobijene u prethodna dva ciklusa i pokazalo je da su nacionalne manjine **Romi, Aškalije i Egipćani, posebno oni koji su interno raseljena lica sa Kosova i Metohije u većem riziku od apatridije**. Kako se ova lica svakodnevno susreću sa nemogućnošću da ostvare svoja prava jasno je da je neophodno nastaviti sprovođenje specifičnog niza aktivnosti koji bi doveo do prevazilaženja proceduralnih i zakonskih nedostataka. UNHCR je u prethodnom periodu davao aktivnu podršku institucijama u čijoj se neposrednoj nadležnosti nalazi oblast matičnih knjiga (Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu), ali i drugim akterima koji su uključeni u uređenje ovog pitanja. Realizacija **Sporazuma o razumevanju** koji je UNHCR 2012. godine potpisao sa Ministarstvom državne uprave i lokalne samouprave i Zaštitnikom građana dovela je do značajnog unapređenja primene novih zakonskih rešenja, kao i ujednačavanja prakse postupanja nadležnih državnih organa, što je rezultiralo time da broj lica u riziku od apatridije unutar RAE populacije nastanjene u neformalnim naseljima bude smanjen za nešto više od 1.100 ljudi, što je veliki napredak koji u procentima iznosi čak 42% u odnosu na 2015. godinu. **Ovaj Sporazum je obnovljen u oktobru 2019. godine, a planirane aktivnosti u narednom periodu treba da omoguće regulisanje preostalih problema lica u riziku od apatridije.** Napredak ukazuje da država Srbija, zajedno sa UNHCR-om i organizacijama civilnog društva koje se bave ljudskim pravima, posvećuje značajnu pažnju ovom problemu. Ipak, broj onih osoba koje još uvek ne poseduju lična dokumenta, a koje se često nalaze na marginama društva i do kojih nije lako doći, ostavlja prostora za dodatne napore koji bi unapredile položaj zajednice i smanjili potencijal za povećanjem broja lica u riziku od apatridije u Srbiji. **Treba istaći da po svim demografskim i socio-ekonomskim parametrima, osobe koje su u opasnosti od apatridije predstavljaju specifičnu kategoriju, čak i unutar zajednice u kojoj se kreću i naselja u kome žive.**

Radi se o:

- 1) osobama čiji je nivo obrazovanja ispod proseka;
- 2) osobama koje žive u brojnijim, ali i siromašnijim domaćinstvima, u odnosu na prosek;
- 3) osobama koje u polovini slučajeva vode poreklo sa Kosova i Metohije ili iz neke druge zemlje u okruženju;
- 4) osobama koje iznad proseka žive u slamovima ili kolektivnim centrima;
- 5) osobama među kojima manje od jedne trećine ima dovoljno sredstava za hranu i ličnu higijenu;
- 6) osobama u čijim domaćinstvima se ispod proseka koristi srpski jezik što može predstavljati dodatnu otežavajuću okolnost pri komunikaciji sa njima, ali i prepreku za njihovu integraciju.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od **1.807 domaćinstava nastanjenih u neformalnim naseljima na teritoriji cele Srbije bez Kosova i Metohije. U ovim naseljima živi ukupno 9.218 lica.** U istraživanje je uključeno 56 opština/gradova u Srbiji u kojima je, prema nalazima popisa iz 2011. godine, zabeleženi broj Roma bio veći u odnosu na republički prosek. **Istraživački nalazi ukazuju da trenutno u neformalnim naseljima borave 253 osobe koje nisu upisane u matične knjige, 275 onih koji nemaju regulisano državljanstvo, 1032 osobe bez lične karte i 2027 onih građana koji nemaju prijavljeno prebivalište/boravište.**

Ukoliko primenimo metodologiju koja je korišćena u prethodnim istraživačkim ciklusima, a koja je podrazumevala da se kao indikatori koji mogu uticati na pojavu apatridije uzimaju: nedostatak izvoda iz

matične knjige rođenih, neposedovanje državljanstva i neposedovanje lične karte, broj domaćinstava koja su podložna apatridiji bi se smanjio na 128, a broj lica u riziku od apatridije u ovim domaćinstvima na 255. Ipak, potrebno je imati u vidu da je broj lica bez prijavljenog prebivališta/boravišta, koji se prema novoj metodologiji takođe smatraju licima u riziku od apatridije, danas veći nego u prethodna dva istraživačka ciklusa. U odnosu na ukupni broj osoba u domaćinstvima iz uzorka (9 218), 2,9% ispitanika spada u grupu lica u riziku od apatridije, dok je u istom istraživanju 2015. godine njihov procenat iznosio 3,9%.

Regionalno gledano, lica koja su u riziku o apatridiji su najzastupljenija u statističkim regionima Beograda i Južne i istočne Srbije, baš kao i u prethodnim istraživačkim ciklusima. Faktor koji predstavlja ključni rizik apatridije unutar ove kategorije građana je nedostatak lične karte, odnosno neprijavljeno prebivalište/boravište.

Istraživanje je pokazalo da u odnosu na 2015. godinu, među RAE populacijom koja je u riziku od apatridije, **smanjen je broj lica koja nisu upisana u matičnu knjigu rođenih**. Sada je takvih lica 0,45%, dok ih je 2015. godine bilo 1%. Kao razloge koje lica u riziku od apatridije navode za to što nisu upisana u matičnu knjigu rođenih izdvajaju se odgovori da ne poznaju proceduru, kao i da ne poseduju dokaze koji su potrebni za upis (po 28% ispitanika je dalo ove odgovore). Ovaj nalaz ukazuje da je potrebno dalje raditi na **informisanju lica u opasnosti od apatridije o proceduri registrovanja u matične knjige rođenih, i pružiti im adekvatnu podršku pri realizaciji iste**. Ispitanici koji nemaju upis u matičnu knjigu rođenih, a koji su pokušavali da se upišu u polovini slučajeva kažu da ne znaju razlog iz koga im je zahtev za upis odbijen, a 38% njih navodi da im je zahtev odbijen usmenim putem bez donošenja rešenja. Ovi podaci ukazuju na slučajeve kršenja principa dobre uprave što ističe **nužnost dalje obuke državnih službenika koji rade u neposrednom kontaktu sa licima koja su u riziku od apatridije** o specifičnostima ove ciljne grupe.

Zakon o prebivalištu i boravištu građana iz 2011. godine je omogućio pripadnicima RAE populacije koja živ u neformalnim naseljima bez pravnog osnova stanovanja da prijav prebivalište na adresi centara za socijalni rad i nakon toga pribave lične karte, neki i po prvi put u životu. Međutim, istraživanje je pokazalo **da čak 57% lica u riziku od apatridije nema prijavljeno prebivalište**. Kako se radi o najvišoj vrednosti u prethodna tri ciklusa ispitivanja jasno je da je potreban poseban napor kako bi se postojeće zakonske odredbe i primenile u praksi. **Među osobama natprosečno se izdvajaju interno raseljena lica sa Kosova što nije iznenađujući rezultat uzimajući u obzir probleme sa kojima se ova lica u praksi suočavaju pri prijavi prebivališta**. Drugi uzrok koji može biti razlog uvećanja procenta lica koja nemaju prebivalište među RAE populacijom u riziku od apatridije se pronalazi u neujednačenom postupanju centara za socijalni rad. Shodno tome neophodno je dalje raditi na **senzitivisanju državnih službenika koji neposredno rade sa licima u riziku od apatridije, ali i podizati kapacitete samih institucija**.

Uprkos napretku u rešavanju problema Roma u opasnosti od apatridije koje je pokazalo ovo istraživanje, očigledno je da je potrebno uložiti dodatne napore, kako bi se preostali problemi rešili, kako bi se pružila neophodna pomoć ugroženom stanovništvu i omogućilo im se ostvarivanje prava:

- Potrebno je **omogućiti upis odmah po rođenju dece čije majke nemaju regulisana dokumenta**. Rizik od apatridije kod ove dece može biti trajan jer roditelji možda ni naknadno neće uspeti da ih upišu, odrede

lično ime ili pokrenu postupke za sticanje državljanstva. Jedan od načina je izmena podzakonskih akata Pravilnika o postupku izdavanja prijave rođenja deteta i obrascu prijave rođenja deteta u zdravstvenoj ustanovi i Uputstva o vođenju matičnih knjiga i obrascima matičnih knjiga koji propisuju da roditelji prilikom prijave rođenja deteta moraju da poseduju izvode iz matične knjige rođenih i ličnu kartu.

- Neophodno je **dalje senzitivisanje državnih službenika koji rade u neposrednom kontaktu sa licima koja su u riziku od apatridije** o specifičnostima ove populacije i problema sa kojima se suočavaju kako ne bi dolazilo do kršenje principa dobre uprave, koje se ogleda u usmenom odbijanju zahteva ili zahteva od lica da sama pribave dokumente iako postoji mogućnost da ta dokumenta službenici nabave po službenoj dužnosti.
- Od izuzetne važnosti je nastaviti **dalje obuke i povezivanje svih službenika uključenih u rešavanje problema**. U ovoj oblasti postoji prostor za rad, posebno na lokalnu, kako među matičarima i policijskim službenicima, tako i kod službenika centara za socijalni rad i zaposlenih u službama besplatne pravne pomoći. U obuke na lokalnu bi trebalo uključiti i poverenike za izbeglice i migracije koji svakodnevno neposredno rade sa licima koja se u procesu readmisije vraćaju u Srbiju, a koja imaju probleme sa nedostatkom linih dokumenata.
- Istraživanje je pokazalo da **značajan broj lica u riziku od apatridije nema prijavljeno prebivalište, kao i da lica sa Kosova i Metohije** u većoj meri imaju problem sa prijavom prebivališta. Potrebno je svakom državljaninu omogućiti prijavu prebivališta kroz dosledno poštovanje propisa. U slučaju nemogućnosti prijave na adresi stanovanja mora se omogućiti prijava na adresi centra za socijalni rad, supružnika ili roditelja. Takođe je veoma bitno naći rešenje kojim bi negativni efekti Uredbe koja reguliše način izdavanja pasoša i prijave prebivališta za lica koja imaju prebivalište na Kosovu ili su tamo upisani u matične knjige na mogućnost prijave prebivališta u mestu raseljenja bili neutralisani, što bi dovelo do olakšavanja procedure prijave prebivališta za lica sa Kosova i Metohije.
- Istraživanje je pokazalo **rast u broju osoba koje ne poseduju ličnu kartu među RAE populacijom** koja živi u neformalnim naseljima. Kao najčešći se ističu finansijski razlozi i nemogućnost plaćanja takse za izdavanje ovog dokumenta koga su obavezni da poseduju svi državljeni Srbije sa navršenih 16 godina života. Ovo je kao jednu od preporuka nametnuto i **potrebu da se razmotri mogućnost ukidanja obaveze plaćanja troškova za tehničku izradu lične karte odnosno troškova obrasca lične karte za socijalno ugrožene kategorije stanovništva**.
- **Od posebnog značaja je dalje informisanje RAE populacije o važnosti posedovanja svih dokumenata**. Osim animiranja same romske, aškalijske i ekipčanske nacionalne manjine, na terenu je naročito bitan rad romskih koordinatora i zdravstvenih medijatorki koji su često oni koji iniciraju procedure.
- Neophodno je pojednostaviti **proceduru pružanja pravne pomoći od strane službi koje su osnovane u jedinicama lokalne samouprave i prilagoditi je potrebama krajnjih korisnika**. Kako bi se stiglo do najranjivijih kategorija u potrebi za besplatnom pravnom pomoći od izuzetne važnosti je i da specijalizovane organizacije civilnog društva nastave sa svojim radom u ovoj oblasti. Na ovaj način bi se izbegla situacija da je pravno nevidljivim licima, među kojima ima i osoba koje nisu pismene, potrebna pravna pomoć da bi uopšte dobili besplatnu pravnu pomoć zbog komplikovanih procedura, ili činjenice da se određeni zahtevi moraju predati u pismenoj formi na tačno određenom obrascu.

8. REFERENCE

- Zakon o državljanstvu Republike Srbije, 2004
- Zakon o dopunama zakona o vanparničnom postupku, 2012
- Zakon o prebivalištu i boravištu građana, 2011
- Zakon o izmenama i dopunama Zakona o matičnim knjigama, 2019
- Zakon o opštem upravnom postupku, 2016
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, 2018
- Zakon o ličnoj karti, 2006
- UNHCR, Global Trends – Forced Displacement, 2018
- UNHCR, #IBelong, 2014
- UNICEF, Konvencija o pravima deteta, 1989
- OEBS, Podstandardna romska naselja u Srbiji, 2017
- Priručnik o zaštiti lica bez državljanstva, 2014
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948
- Praxis, Pregled preostalih prepreka u ostvarivanju prava na upis u matičnu knjigu rođenih, sticanje državljanstva i prijavu prebivališta u 2019. godini, 2019
- Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2019. godinu
- Ministarstvo pravde, Registar pružalaca besplatne pravne pomoći i besplatne pravne podrške, 2020
- Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Biometrijska lična karta, Više na: mup.gov.rs u odeljku Lična karta
- Strategija reintegracije povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji, 2009

